

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Význam Bernarda Bolzana pro výchovu a vzdělávání

Tomáš Otáhal

Katedra: Filosofie a Teologie
Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Svobodová, Ph.D.
Studijní program: Sociální práce
Studijní obor: Pastorační a sociální práce

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem *Význam Bernarda Bolzana pro výchovu a vzdělávání* napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 12. 3. 2015

Tomáš Otáhal

Bibliografická citace

Význam Bernarda Bolzana pro výchovu a vzdělávání, Bakalářská práce: Tomáš Otáhal, Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Svobodová, PhD., Praha 2015, s. 48

Anotace

Práce *Význam Bernarda Bolzana pro výchovu a vzdělávání* seznámí čtenáře s osobností Bernarda Bolzana ve dvou rovinách. První nese roli spíše historicko-popisnou. Seznámí čtenáře s Bernardem Bolzanem a historickým kontextem jeho života a díla. Druhá se pak zaměřuje konkrétněji na Bolzanovu pedagogickou činnost. Jejím úkolem je jít více do hloubky a představit tak čtenáři Bolzanovu motivaci a filosofický podklad k volbě učitelského povolání, pojednat o jejích konkrétních podobách a ohlasech a v neposlední řadě také postavit Bernarda Bolzana do dialogu s pedagogikou dnešní. Dvěma rovinám odpovídají dvě kapitoly, na něž je práce rozdělena a které se vzájemně doplňují, v záměru poukázat na Bolzanův význam v oblasti pedagogiky. Práce by měla čtenáři ukázat, v čem tkví přínos Bolzanova pedagogického působení a nabídnout tak, především v rovině motivační, inspiraci pedagogice dnešní.

Klíčová slova

Bernard Bolzano, etika, katolické osvícenství, pedagogika, filosofie, racionalismus, teologie.

Summary

The thesis *Importance of Bernard Bolzano for education* will give the reader opportunity to get to know Bernard Bolzano from two different spheres. The first takes the descriptive role and explain the historical context of Bolzano's life and work. The second one gives a closer look to Bolzano's pedagogical work. The task here is to go deeper into the subject and represent the Bolzano's motivation and philosophical background for choosing the teacher career, shows how his pedagogical work looks like in the practice and what heritage he left behind. Last but not least Bolzano will be put in to the dialogue with today's pedagogy. These two mentioned spheres are represented by two chapters in the thesis, which supports each other in the one goal – to show the Bolzano's contribution to the pedagogical subject. The thesis should show to

the reader in which particularly lie in this contribution and thus inspire today's pedagogy – especially in the motivational sphere.

Keywords

Bernard Bolzano, Catholics Enlightenment, ethics, pedagogy, philosophy, rationalism, theology

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Zuzaně Svobodové, PhD., za to, že mi vyšla vstříc a uvolila se k přijetí mně blízkého tématu, tedy osobnosti Bernarda Bolzana.

Dík patří také mé rodině, přítelkyni a přátelům za trpělivost, kterou vynaložili jak předtím, než z mé strany ke zpracovávání vůbec došlo, tak i během zpracovávání samotného, kdy jsem, směrem k nim, musel omezit svou pozornost.

Obsah

Úvod	9
1. Historický kontext formování Bernarda Bolzana jako pedagogické osobnosti	10
1.1. Úvodní slovo	10
1.2. Historický kontext	13
Osvícenství a katolické osvícenství	13
Římsko-katolická a rakousko-katolická restaurace	16
Německý idealismus	16
Národní obrození	17
1.3. Dětství a rodinné zázemí	18
Otec	20
Matka	21
1.4. Rozhodující období pro budoucí životní povolání	22
Školní léta před-gymnaziální	22
Filosofický kurz	23
Rok rozhodování	23
1.5. Bolzanovo studium a hledání víry na teologické fakultě roku 1800-1804	24
1.6. Bernard Bolzano jako profesor náboženské vědy 1805-1819	25
Náboženské stolice a Bolzano – při nich působící	25
„Bolzanův proces“	27
1.7. Bolzano po sesazení	30
2. Pedagogika a myšlení Bernarda Bolzana	32
2.1. Bolzanův myšlenkový základ a motivace k povolání učitelskému ..	32
2.2. Bolzano v roli učitelské	34
Bolzanův pedagogický ideál	35
Bolzano univerzitní učitel	35
Přednášky o povinnostech akademiků	37
Exhorty	38
2.3. Dědictví Bernarda Bolzana - pedagoga	39

2.4. Bernard Bolzano v dialogu se soudobou pedagogikou.....	41
Bernard Bolzano, jakým byl učitelem?	41
Bernard Bolzano v dialogu s pedagogikou 21. století	43
Závěr.....	45
Seznam literatury.....	47
Tištěné.....	47
Elektronické.....	48

Úvod

Svou práci zvanou *Význam Bernarda Bolzana pro výchovu a vzdělávání* jsem se rozhodl zpracovávat zejména kvůli sympatii, kterou k této osobnosti cítím, inspiraci, jež z ní čerpám a také silící potřebě, tyto dvě předešlé formulovat. Bernard Bolzano byl myslitel a učenec, a jako takový měl ve svém životě více oblastí, kterými se zabýval. Dnes o něm můžeme říci, že byl především matematik, filosof a teolog, narodivší se v době osvícenské na území českém. Zmíněné oblasti Bolzanova zájmu se však soustřeďují v jedné, která v historickém kontextu, tolik jako ostatní, vyzdvihována není, a to v oblasti pedagogické. Bolzano měl vizi lepšího světa, jež se stala integrální součástí jeho osobnosti a o kterou mu primárně jde v jeho životní praxi. Když pak hledá takové místo, odkud by mohl své myšlenky šířit, výběr vyhrává činnost učitelská.

Stejně jako Bernard Bolzano, i já jsem donedávna procházel životním obdobím, kdy jsem se musel rozhodnout, jakou životní cestu si zvolím. A aniž bych si jakkoliv dovolil troufalost, srovnávat se s tímto velikánem českých dějin, podstatu jeho způsobu řešení velké životní otázky vnímám tak trochu i u sebe. Schopnost zvážit společenskou prospěšnost s vlastním nadáním a zároveň zabezpečením a spokojeností nejbližších, a umět výsledek tohoto zvažování také realizovat, opravdu není snadné. K tomu je zapotřebí moudrosti a značně vyvinutého mravního ducha, jímž se jako jedním z hlavních témat, budu u Bolzana zabývat.

Cílem práce jsem si tedy stanovil, poukázat na život Bernarda Bolzana v těch jeho oblastech, které se dotýkají pedagogické reality a ukázat tak případnému čtenáři, že se Bolzanovým životem a dílem dá inspirovat nejen v oblasti matematicko-logické, ale rovněž i pedagogické.

Práci jsem se rozhodl stavět v následující struktuře: V první kapitole představím Bernarda Bolzana samotného, jeho život a dobový kontext, se zaměřením k těm partiím, jež nám pomohou vrhnout více světla na oblast pedagogickou. Ve druhé kapitole se zaměřím konkrétněji na myšlení, které u Bolzana stojí na pozadí jeho pedagogické činnosti, na pedagogickou činnost samotnou, na dědictví, které nám zde zanechává a v neposlední řadě, se též pokusím uvést Bolzana – pedagoga do dialogu s pedagogikou dnešní.

1. Historický kontext formování Bernarda Bolzana jako pedagogické osobnosti

Úkolem této kapitoly je seznámit čtenáře s Bernardem Bolzanem – pedagogem – v historickém kontextu. Hlavní linií tvoří chronologický výklad Bolzanova života, kde se čtenář, vedle seznámení s osobností samotnou, dozví, za jakých okolností vznikaly ty myšlenky, jimiž se blíže budeme zabývat v kapitole druhé.

První kapitola by měla posloužit, co by nosný kámen mé práce. Jest klíčové, seznámit čtenáře s informacemi o Bolzanově osobnosti i s potřebným kontextem, neboť každý člověk mluví jazykem svého prostředí a doby. A pokud mu máme v úmyslu porozumět, musíme alespoň rámcově porozumět také těmto okolnostem. Takto vybaveni se teprve můžeme pokusit proniknout do situací, v nichž se námi sledovaná osoba nacházela a jejichž opatrným zobecněním se pak můžeme pokusit inspirovat naše životy dnes.

Mezi dědictvím, jež nám po Bolzanovi zachovalo, je mimo jiné jeho vlastní životopis. Díky němu se nám otevírá brána k nahlédnutí též do vnitřního života B. Bolzana a významně nám přibližuje pohled na život osobní a rodinný. Životopis byl věnován paní Hoffmanové, u jejíž rodiny Bernard přebýval v „podzimním“ období svého života. Bolzano tímto dílem reaguje na bolestnou ztrátu, kterou paní Hoffmanová prodělává smrtí její dcery. Toho je třeba brát na vědomí, když životopis čteme. Přesto nenalzáme důkaz, který by mluvil proti tomu, že je psán pravdivě a s nejvyšší mírou pečlivosti. Dovolíme si tedy, vedle další literatury, právě z tohoto autentického zdroje čerpat při budování hlavní linie první kapitoly.

1.1. Úvodní slovo

Nebudu se plést mezi čtenáře a Bernarda Bolzana při, možná, prvním seznámení. Dám jemu samotnému slovo, aby promluvil a sám se tak podílel na utváření čtenářova prvního dojmu. Citace pochází z jeho zápisů příjmů a výdajů, kde svým představením začíná 28. května 1795 první zápis: „Praha 5. října 1781. Dnes ráno o půl sedmé přišel jsem na svět jako čtvrté dítě svého milého otce Bernarda Bolzana z Nesso při jezeře Comském v Milánsku a své milé matky, dcery Václava Františka Maurera z tohoto hlavního města Prahy a to na Starém Městě Klattnerském domě č. 224 na bývalém Mariánském náměstí; stalo se tak milostí a prozřetelností boží, čehož nedej mi všemohoucí

a dobrotivý bůh zapomenout, abych žil stále, děkuje v hloubi srdce nejmoudřejšímu cíli božského tvoření prozívatelnosti, jemu věren a vědom si svých povinností k němu!”¹

V první řadě je slušné uvést, kdo a kým vlastně byl Bernard Bolzano a proč se zrovna jeho jméno zapsalo do dějin národa českého.

Bernard Bolzano byl katolickým knězem, filosofem, matematikem² a pravým synem osvícenské generace. Racionalistický duch, jehož se mu dostává v plné míře, se projevuje ve všech oblastech Bolzanova zájmu, jimiž také později vstupuje do dějin. Slovo „později” jsem nezmínil jen tak nadarmo. Za jeho největší obecně přiznanou zásluhou, jsou považovány objevy na poli matematickém, zejména pak v matematické logice. Na Bolzana, matematického génia, se však přichází až po té, co jsou jeho nadčasové myšlenky, v průběhu 19. století, objeveny jinými, kteří sami za tyto sklízí slávu. Přesto jsou mu ex post přiznány zásluhy a Bolzano je, mimo jiné, dodnes uznávaná osobnost v matematickém oboru.

Není to ale pouze logika a racionalismus, jež Bolzanovi dláždí cestu k nesmazatelnému zápisu do našich dějin. Dopustili bychom se na něm veliké křivdy, kdybychom přehlíželi jeho duchovní vroucnost v roli náboženského učitele a též upřímnou snahu v každodenní životní praxi realizovat jen ty nejušlechtilejší cíle, byť racionalisticky fundované. „Svědectví hlasu místní [Těchobuzské] lidové tradice dosvědčuje, že ušlechtilost Bolzanova nebyla jen situována do patosu jeho vědeckého díla v oblasti utopického uvažování o nejlepším státu a jeho racionalistických vývodů v oblasti mravouky, ale projevovala se výrazně v jeho všedním životě, v jeho denním konání, v jeho zacházení s bližním”³. Že Bolzana neproslavila pouze jeho práce vědecko-logická, dokazují mimo jiné zachované dobové texty a zprávy o shromáždění učené společnosti, k příležitosti uctění památky sto let od Bolzanova úmrtí. Odehrávají se totiž v roce 1881, kdy Bolzanovy objevy na poli logickém dřímají a na své znovuoobjevení teprve čekají. Odkaz na zmíněné články a události nacházíme u Radima Palouše v jeho *České zkušenosti*: „Sté výročí Bolzanova narození... bylo u nás též (r. 1881) slaveno jako národní svátek. Národní listy přinesly ve výroční den 5. října (č. 243) obsáhlý fejeton s názvem ‚Bernard Bolzano‘... Začínal takto: ‚Půda, kterou zkypril Hus a Jeroným Pražský... nemohla vyprahnouti.‘ ‚Naše doba dala vlasti onoho vznešeného lidumila, člověka a učitele nejušlechtilejšího...‘ Potom citují obsáhlé pasáže z Bolzanových kázání, v nichž se odsuzuje útisk Čechů a češtiny.”⁴ Oslava

---

¹ WINTER, B. Bolzano a jeho kruh, s. 22

² Viz Ottův slovník naučný, díl IV, s. 313

³ PALOUŠ, Česká zkušenost, s. 97

⁴ Tamtéž, s. 70

Bolzana pokračuje výtiskem časopisu Květy roku 1881 na straně 635 „Humanitní zásady Bolzanovy v praxi stávaly se vlastenectvím, láska k rodné zemi a řeči, třeba jiným popudem probuzena u posluchačů jeho, zásadami těmi nabývala hloubky, opravdovosti a tvaru určitého nesoucího se především ku vzdělání lidu.“⁵

Tato svědectví představují nám Bolzana jako významného národního učitele, vzor mravnosti a důležitého činitele období Národního obrození, které svým působením inspiroval a podpořil, byť to nejspíš nebylo jeho přímým záměrem.⁶

Bernard Bolzano se nám tedy jeví jako myslitel a národní učitel, který, i přes nedostatky, jež z dnešního náhledu v jeho myšlení spatřujeme, pozitivně velmi vyčnívá mezi jinými postavami naší historie a to především jeho poctivou duševní snahou, dopátrat se víze nejlepší církve, nejlepšího státu a nejlepšího vzoru pro každého, kterak jednat k zdokonalování lidstva a tedy jeho oblažování. Tyto své objevy pak v praxi sám s velkou pílí realizuje a skrz svou pedagogickou praxi šíří dále. I v období, kdy je mu již znemožněno působit, jako učitel náboženství na pražské univerzitě, řídí se dále principy jím objeveného nejvyššího mravního zákona a aktivně se angažuje, jak v Těchobuzi, kde duchovně pečuje o smutkem ztrápenou paní Hoffmanovou, tak v rámci královské české společnosti nauk, do níž přispívá svou prací vědeckou⁷.

K dílu, které po sobě zanechal, se dá říci, že jest velmi rozsáhlé a jeho rozepisování nad rámec této práce. Stručně řečeno, kromě již zmíněného *Životopisu*, jedná se především o spisy na pomezí matematiky a logiky, mezi nejznámější jmenujme *Vědosloví* a *Paradoxy nekonečna*, dále pak utopický spis *O Nejlepším státě* a v neposlední řadě soubor náboženských exhort, kterých dosahovalo počtem k šesti stům, z toho 237 uveřejněno dnes⁸.

---

⁵ Květy, 1881, s. 635, cit. podle PALOUŠ, s. 70

⁶ Viz PALOUŠ, s. 89

⁷ Akademie věd, http://www.cas.cz/o_avcr/historie/kralovska_ceska_spolecnost_nauk.html, [Online, cit. 20.4.2015]

⁸ Exhorta (z lat. exhortor - povzbudit) - krátká povzbuzující promluva při bohoslužebných úkonech v katolické církvi. U Bolzana se význam posouvá více ku vzdělávání - povzbuzující smysl se tím posouvá spíše na úroveň katecheze. Viz wikipedia, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Exhorta>, [cit. 21.4.2015]

1.2. Historický kontext

V této kapitole čtenáře seznámím s historickým a duchovním prostředím, v němž vyrůstala a působila osobnost Bernarda Bolzana. Pro potřeby práce se budu věnovat historické části poněkud stručněji, neboť by sama vydala na celou knihu. Zmíním tedy především bezprostřední kontext dvou směrů, jež se v zemích českých kříží na pozadí Bolzanova působení, a významně jej ovlivňují. První z nich čtenáři doufám blíže osvětlí myšlenkový substrát, z něhož Bolzano a jeho pedagogická praxe čerpá, následný z oněch dvou snad dá pochopit, proč na straně druhé bylo proti Bolzanovi podnikáno tolik, stran císařské moci. Zmíním se zde stručně také o nástupu německého idealismu a působení generace českého národního obrození, jelikož i tyto ovlivňují, či jsou ovlivňovány Bernardem Bolzanem.

Je důležité uvědomit si dobové kontexty, neboť mají potenciál přeci jen poněkud osvětlit původ Bolzanova racionalisticky založeného myšlení, jeho interpretaci Katolického náboženství v duchu osvícenství nevyjímaje a také na jejich základě pravděpodobně lépe pochopit, proč je proti němu později namířeno tolik vrchnostenské moci, jež vyvrcholí jeho sesazením z pozice učitele náboženství a zákazem dalšího vyučování. To je nutné vysvětlit alespoň do té míry, abychom byli schopni oddělit, nakolik bylo jeho sesazení způsobeno vedlejšími zájmy, a nakolik šlo skutečně o chybu v jeho pedagogické praxi.

Osvícenství a katolické osvícenství

Bernard Bolzano, celým jménem Bernard Placidus Johann Nepomuk Bolzano, se narodil 5. října 1781 v Praze italskému otci a matce s původem německým. Osvícenství⁹ se říkalo oné historické epoše, jež tou dobou v oblasti země české převládala a jež se v tom samém roce skrz svého příkladného panovníka Josefa II projevila hned dvěma výraznými způsoby. 13.10.1781 - Toleranční patent, 1.11.1781 - Zrušení nevolnictví.¹⁰ Též osvícenské, tedy

---

⁹ „Empirismus a racionalismus jsou základem toho, čemu říkáme *osvícenství*. Obrát k subjektu (empirický nebo racionalistický) podrobuje v tomto osvícenství všechno (např. náboženství, tradiční a společenské řády) nově objevenému měřítku. Ve znamení empirismu je tímto měřítkem smyslová zkušenost, ve znamení racionalismu je jím rozumový důkaz. V obou případech se osvícenství snaží osvobodit vědomí a revolucionovat stávající poměry. V obou případech je jeho životem patos víry ve vědu a v pokrok.“ AZENBACHER, Úvod do filozofie, s. 122

¹⁰ Viz LOUŽIL, Bernard Bolzano, s. 11

silně racionalistické, ovzduší ovlivnilo Bolzanovo myšlení, jež, ačkoliv mu má v určitém období života přinést komplikace v akademické kariéře, přináší mu na straně druhé čestné místo mezi velikány české historie.

Vrcholnou událostí osvícenství, stává se Velká francouzská revoluce, která předznamenává zásadní změny rázu evropské společnosti. Ta se ubírá od absolutismu směrem k občanské společnosti - tedy narůstá politická síla lidu. Změny společenského uspořádání tohoto měřítka doprovázejí klíčové hodnoty, které můžeme v zásadě shrnout v důrazu na hodnotu člověka, humanismus a racionalitu. Z toho ovšem vyplývá i větší zodpovědnost jednotlivého občana a tím pádem také snaha o jeho vzdělání. Mimo jiné máme právě zde základ dnešní demokratické společnosti a ideje lidských práv.¹¹ Bolzano by se, jako reprezentant své rodné epochy, vůbec nemusel stydět, neboť právě ony zmíněné hodnoty, objevují se u něj v maximální míře a stávají se jakýmsi kompasem jeho životního díla.

Pojďme se nyní podívat na duchovní zázemí, ve kterém se formuje Bolzano-náboženský učitel a myslitel. Evropa má za sebou, na rovině duchovní, značný otřes. Osvícenské myšlení, reagující na silně náboženské baroko, nese se ve znamení ostrého náboženského kriticizmu „Koncem 17. a na začátku 18. století dochází v Evropě k vždy otevřenějšímu a rozhodnějšímu boji proti jakémukoliv náboženství. Bayle a Hume, angličtí deisté a francouzští encyklopedisté napadají všemi zbraněmi ducha a s oslňující výmluvností náboženství v jeho kořenech. Ve vzdělaných kruzích tehdejší Evropy objevuje se takový nedostatek víry, že je těžko si to dnes skoro představit.“¹²

Vidíme, že tehdejší situace příliš náboženství do karet nehraje. Jak už to bývá, když se vůči některé pozici vymezujeme, máme tendenci zabíhat k opačnému pólu a právě toho jsme zde svědky, jak vyplývá například z historického díla Eduarda Wintra. Duchovno a duchovní však nemizí ze scény úplně. Nacházejí se tací, kteří mají snahu o dobově přiměřený výklad víry, mezi nimi kupříkladu Leibniz nebo Muratori, jejichž snahy pak vyúsťují ve vzniku proudu zvaného *katolické osvícenství*.

Problematika katolického osvícenství objevuje se obecně v odklonění od původní věrouky, za cenu však nemalou, v podobě záchrany víry četného obyvatelstva., Ze strany katolického dějepisectví bylo po většině ostře odmítáno. Katolické osvícenství má v sobě jistě mnoho jednostranného a začasť není plně právo podstatě církve katolické, i jiné zřetelné bludy se u něho [katolického osvícenství] objevují. Nesmíme však zapomínat, proti jakému racionalisticko-nevěreckému duchu doby katolické osvícenství stálo

---

¹¹ Viz Wikipedia, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Osv%C3%ADcenstv%C3%AD> [Online, cit. 9.4.2015]

¹² WINTER, s. 15

a musilo bojovat. A pročítáme-li pozorně prameny, přesvědčujeme se vždy znovu a znovu, že tisícům opravdu nábožensky cítících lidí zachránilo víru.”¹³

O rozšíření ducha katolického osvícenství, zasluhuje se na území českém především kněz, filosof a pedagogický reformátor Karl Heinrich Seibt. „Teprve však K. H. Seibt (1735-1806) je tvůrcem onoho duchového proudu, který můžeme nazývat česko-katolickým osvícenstvím.”¹⁴ Seibt se v Lipsku v letech 1757-1763 seznamuje s protestantskou neologií. Té jde o takové přizpůsobení obsahů Zjevení, které by co nejvíce odpovídaly představám užitečnosti a jaksi byly rozumově postižitelné.¹⁵ Seibt, takto vybaven, působí po roce 1763 v Praze jako profesor, s nemalým vlivem na své žáky „Z těchto bylo to především Rautenstrauch a Kindermann, jimiž se vtiskl duchové tváři Čech v druhé polovici 18. století ráz katolického osvícenství. W.W. Tomek právem hovoří o „nové epoše v dějinách české kultury”, která započala Seibtem.”¹⁶ Mezi další vlnou ovlivněných, objevuje se mimo jiné také velká osobnost české pedagogiky A. Pařízek, z kterého Bolzano mj. čerpá inspiraci pro svou pedagogickou praxi.

Vlivy, které můžeme výrazně pozorovat právě u Bolzana, mají své počátky tedy ponejvíce zde, v katolickém osvícenství, prezentovaným kruhem Seibta a jeho následovníků. Ti vidí příčinu odklonu širší vzdělanosti od katolické zbožnosti v tomto: „Byla tradována způsobem na tu dobu již nemožným, svět nezacházel by tak daleko ve svém pohrdání pravou zbožností, kdyby k tomu nedávali pobožnístkáři příčinu. Pobožnístkářství škodí náboženství stejně jako bezbožnost”¹⁷

V čem naopak spatřovali Seibtovcí těžiště, bylo vychovatelské působení. V duchu základního článku tereziánské školní reformy z roku 1774: „Výchova mládeže jest základem opravdového blaha národního.”, mělo zřídit „pro obecné blaho jakousi přeměnu lidstva.”¹⁸ Hlavním úkolem tedy stává se šířit myšlenky katolického osvícenství a s ním spojené mravnosti, a to ve službě státu a církvi.

Navzdory tomu, že je takto racionalisticky pojaté a vykládané učení katolické církve poněkud scestné, svědčí nám přesto výpovědi českého katolického osvícenství o duchu doby, jímž byl Bolzano prostřednictvím mj. svého otce, a chvíli i samotného Seibta, ovlivněn.¹⁹ Pregnantní shrnutí

---

¹³ Tamtéž, s. 15

¹⁴ WINTER, s. 16

¹⁵ Viz tamtéž, s. 16

¹⁶ Tamtéž, s. 16

¹⁷ Tamtéž, s. 20

¹⁸ Tamtéž

¹⁹ Seibt samotný, byť nositel myšlenkové základny Bolzanova díla, na Bolzanovi samotném přílišný dojem nezanechal „Bolzana nemohla uspokojit jeho plytká ‚životní filozofie‘ kompilovaná z Wolffa a Gottscheda.” viz LOUŽIL, s. 14

nacházíme opět u E. Wintra: „Tak představuje se české katolické osvícenství jako nejlepší vůlí nesené katolické obnovné hnutí, ačkoliv jím ve skutečnosti nebylo, nemohouc svým jednostranně racionalistickým zásadním postojem býti právo podstatě jak náboženství vůbec, tak katolické církve zvláště. Pochopíme je však, jakožto dobový zjev tvořící antithesu k duchově vyčerpanému baroku 18. století.“²⁰

Římsko-katolická a rakousko-katolická restaurace

Pojďme se nyní podívat na opačnou tendenci, která stála v opozici katolickému osvícenství v Čechách a vlastně revolučním osvícenským snahám vůbec. Byla jím římsko-katolická, a v Čechách především rakousko-katolická, restaurace, jež na rozdíl od osvícenství - věřícího v pokrok lidstva, čerpala z velikosti minula a které šlo, v kontrastu s římsko-katolickou restaurací, o orientaci spíše státně politickou, s katolickým náboženstvím ve svých (státních) službách.²¹ Je tak trochu paradoxem, že náboženské stolice, umožňujících Bolzanovi šířit jeho osvícenské pojetí katolicismu, byly původně zamýšleny císařem Františkem k účelu právě opačnému, tedy k učení tradičně pojatého katolického náboženství proti osvícenství a revolučním hnutím z něj plynoucích „František II. stál úplně pod dojmem hrůz francouzské revoluce, v níž viděl následek osvícenství - a to v jakékoliv formě. Nunciovi Caprarovi prohlásil těsně po svém nastoupení na trůn, 2. dubna 1792, že mu nesmírně záleží na udržení náboženství v jeho zemích [náboženství ve smyslu tradičně katolickém, nikoliv katolické osvícenství].“²²

Německý idealismus

V kapitole o historickém kontextu, zaměřeném především na duchovní a myšlenkové proudy, bychom neměli vynechat ještě jeden zásadní element doby, a to nástup německého idealismu, prezentovaného v první řadě Immanuelem Kantem. Ten byl koncem 18. století v akademické obci velmi „módní“ četbou. U Marie Pavlíkové, v jejím pojednání o Bolzanově univerzitním působení, nacházíme trefné vystižení Kantovské nálady: „Zvláště Kantovy spisy,“ napsal A.Koppmann, spolužák Bolzanův, když v roce 1821 posuzoval jeho pravověrnost, byly zde v době, kdy Bolzano studoval filozofii, v největší vážnosti. Ani mezi studujícími neznamenal nic, kdo si nedokázal dodat učeného vzezření alespoň několika nazpaměť naučenými Kantovými

---

²⁰ WINTER, s. 21

²¹ Viz Tamtéž, s. 44

²² Tamtéž

frázemi, jimž často nerozuměl ani ten, kdo je vyslovoval, ani ten, kdo jim naslouchal a kdo je obdivoval.“²³ Kantovy spisy se dostávají do rukou Bolzana v jeho 18 letech. Ten, jak je u něj zvykem, podrobuje filosofický systém řádné kritice. Můžeme tedy říci, že Kantova filozofie Bolzana ovlivňuje, protože ho, ačkoliv se k němu staví negativně, inspiruje k dalším vlastním úvahám. Detailnější pohled na ni najdeme ve druhé kapitole o Bolzanově myšlení a pedagogice, svým rozsahem by byl nad rámec této podkapitoly.

Národní obrození

Národní obrození jest samostatnou kapitolou dějin, která se odehrává v souběhu s Bolzanovým životem a kterou osobnost jeho formátu nemohla neovlivnit.

Karlově univerzitě, na níž Bolzano má později působit, a skrze níž získáváme detailnější pohled na jeho pedagogickou praxi, se tehdy říkalo Karlo-Ferdinandova, dosud nerozdělená na českou a německou část. Od reforem císaře Josefa II. se na univerzitách přednášelo pouze německy.²⁴ Ačkoliv je Bolzanovo snahou na akademické půdě mezi studenty působit především smířlivě, „potlačování českého jazyka je pro něj mravně nezdůvodnitelné a nikdy nepochybuje o oprávněnosti a způsobilosti češtiny existovat a uplatnit se i v těch nejnáročnějších činnostech ducha,²⁵ všímá si potlačovaných českých probuzenců a soucítí s nimi, „...[čeští probuzenci] kteří jsou mu blízcí svou obětavostí, svým zápalem a mravní čistotou.“²⁶ Studenti české národnosti vnímají tento postoj Bolzanův, který ve svých čteních nikdy nezapochoval o pozitivním významu českých obrozeneckých snah, jako vždy podporující v jejich postavení a usilování.²⁷ Že Bolzanovi národem jsou ti, kdo prostorově a časově žijí blízko sebe, pakliže skutečně naplňují porozumění nejvyššímu mravnímu zákonu²⁸ – což je od romantického pojetí na míle vzdálené – je věc druhá.

Z hlediska jeho učitelského působení zkrátka nelze nevidět jeho zásadní vliv na obrozenecké studentstvo, významné obrozenecké osobnosti, jako byl například F. L. Čelakovský,²⁹ nevyjímaje. Palouš shrnuje jeho vliv v národním obrození slovy následujícími: „...jeho ne-oportunitní opozice vůči vládě, jeho svobodomyšlnost a sociálně revoluční pojetí ‚obecného blaha‘, jeho

---

²³ PAVLÍKOVÁ, Bolzanovo působení na univerzitě, s. 25

²⁴ MAREŠ, Příběhy matematiky s. 162

²⁵ PALOUSH, Česká zkušenost, s. 86

²⁶ Tamtéž, s. 86

²⁷ Tamtéž, s. 86

²⁸ Tamtéž, s. 84

²⁹ Tamtéž, s. 93

demokratičnost v teorii i praxi a konečně v neposlední řadě i jeho pronásledování vídeňskou vládou a nezlomnost, znamenající vlastně mravní vítězství, to vše přece muselo působit v téměř směru, v němž český národ usiloval o své obrození, to vše muselo působit jako příklad, podpora a vzpruha českých národních snah.”³⁰

1.3. Dětství a rodinné zázemí

Podkapitola *Dětství a rodinné zázemí* čtenáři přiblíží nejbližší – rodinné zázemí Bernarda Bolzana. Jak je dnes již všeobecně známo, situace v dětství hraje klíčovou roli při vývoji osobnosti člověka. Nad rámec prostého seznámení s Bolzanovými rodiči, některými sourozenci a podmínkami, ve kterých vyrůstali, se tedy pokusím mířit do těch míst, které ho vybavili těmi vlastnostmi, jež se později projevují jako zásadní v jeho úsilí o lepší svět – skrze pedagogickou činnost.

Bernard se narodil jako v řadě čtvrtý potomek. Působení svých rodičů hodnotí velmi kladně, a ačkoliv přiznává, že nebylo vždy bez chyb, ve vlastním životopisu dal prostor vyzdvižením především toho dobrého, co mu rodinné zázemí věnovalo. Abychom ale hned na začátku upozornili, na rozdíl od Bolzanových slov plných lásky, častujících jak otce, tak matku, jeho bratr Petr byl poněkud kritičtějšího postoje. Rodinné zázemí líčí následovně: „V našem domě neměla nikdy místa bohyně lásky a jako v jiných domech nastupují na její místo samolibost a chladná politika, vládla v našem domě místo této milostné obšťastňovatelky lidstva studená kupecká péče o budoucnost a přísný respekt před starými domácími pravidly.”³¹ Tuhá vážnost, kterou líčí Petr, však evidentně úplně vyhovuje Bernardovi, budoucímu přísnému reformátorovi.³²

Od raného mládí, jak o sobě tvrdí, byl tělesně neduživý, vznětlivý a citlivý „Až téměř do osmi let mě pravidelně jednou týdně ráno bolela hlava a trpěl jsem nevolností. Nemohl jsem se účastnit dětských her, které byly spojeny s některými tělesnými pohyby, neboť mi ihned působily bušení srdce. I při této neduživosti byl jsem však velice čilý chlapec, který neodpočíval ani na okamžik.”³³ Problémové tělesné zdraví s dětstvím nekončí. Právě naopak, drží se ho po celý život a působí mu nemalé problémy, které horko těžko překonává. Každá nemoc představuje téměř smrtelné nebezpečí. Stávají se pro něj problémem například promluvy, jež později vede v rozlehlých

---

³⁰ Tamtéž, s. 98-99

³¹ WINTER, s. 26

³² Viz Tamtéž, s. 26

³³ BOLZANO, s. 17

a prochlady prostorách. Přesto se Bolzanovi daří dožít pozeňnaného věku 67 let. Podle jeho lékaře Dr. Wißhaupta je to možné připsat jen jeho moudré životospřáve, pevné vůli a duševní vyrovnanosti.³⁴

Co se však duševní výbavy týče, tam Bolzano nijak nestrádá. Zdá se skoro neuvěřitelné, když Bernard popisuje jednu z vlastností, jež mu v jeho velkém díle musela být obzvláště k ruce a o které jsem přesvědčen, že může řada lidí, geniální nevyjímaje, jen tiše závidět. „Jen proto, že jsem viděl otce i matku jak stále neúnavně pracují, že jsem také nebyl nikdy dotazován, mám-li nyní náladu udělat to či ono, ale bylo mi pokaždé uloženo, abych šel hned k té, hned k oné práci, nevěděl jsem také ani já, co znamená nemít náladu k nějaké práci, ale poznal jsem tento stav teprve v pozdějších letech z popisu druhých, aniž jsem jej téměř až dodnes zažil sám.“³⁵

Rodina pro něj není však jen prostředím darujícím. I Bernard sám zde vkládá mnoho ze sebe – mimo jiné tím, že vychovává své mladé sourozence, a tak se dá říci, že právě zde rozkvétají jeho pedagogické počátky. "On [bratr Petr] a sestra byli sourozenci, kterým se dostalo ode mne prvního vyučování a značného dílu výchovy, a nezdá se, že by mi byli dělali hanbu, kdyby déle žili."³⁶

Ze svých raných charakterových nedokonalostí pak za nejzávažnější považuje tu, kterou nazývá „falešný stud“. Falešný stud, jak název napovídá, je taková vlastnost, která člověku zabraňuje v projevech citlivosti a něžnosti k druhým, a to zejména kvůli obavám z následného posměchu nebo obviňování z nepravosti či zženštilosti. Bolzano takovéto situace vystihuje slovy: „Tak jsem se styděl i jakýmkoliv způsobem odprosit, když jsem někoho urazil, ba styděl jsem se dokonce za cit soustrasti, který ve mně probouzel při pohledu na někoho nešťastného. Kolikrát jsem učinil při takových příležitostech sotva polovinu toho, co bych učinil, kdybych se nebyl choval zdrženlivě z falešného studu!“³⁷ Její vznik přisuzuje nevhodným vlivům, kterým byl vystaven v mládí, „...jsem měl to neštěstí, že jsem se v raném dětství několikrát setkal s lidmi, kteří si dovolili posmívat se buď mně, nebo jiným lidem, jestliže projevíli vylíčené city a myšlenky.“³⁸ Ačkoliv přiznává, že trápení onou vlastností nekončí ani v pokročilém věku, povedlo se mu ji, jemu příznačným způsobem, přeci jen oslabit: „Teprve v pozdějších letech, když se mi dařilo přesvědčovat se rozumovými důvody jednak o tom, že se takovému posměchu může často vhodně zabránit, jednako tom, že si nezasluhuje pozornosti,

---

³⁴ Viz LOUŽIL, s. 13

³⁵ BOLZANO, s. 18

³⁶ Tamtéž, s. 51

³⁷ Tamtéž, s. 23

³⁸ Tamtéž

poněvadž je nespravedlivý, povedlo se mi také překonat ponenáhu tento falešný stud.“³⁹

Přes Bolzanovu neduživost, jisté charakterové nedokonalosti – u těch je však třeba brát v ohledu to, že pochází z Bolzanovy vlastní sebereflexe, kterou patrně lze považovat za přísnou – a někdy, jak Petrovo svědectví dokazuje, tuhého prostředí, dostává se mu solidního rodinného zázemí, včetně mravních vzorů, jež se projevují během jeho celoživotní praxe. „Jen proto, že jsem již jako dítě tak často slýchal rodiče, zejména otce, vše hovořit o obecném dobru, naučil jsem se brzy také já obracet pozornost k obecnému dobru. Když jsem viděl, že si oškliví každé jednání, které vychází z bezohledné ziskovosti, naučil jsem se také já opovrhovat z celé duše neřestí sobectví.“⁴⁰

Otec

Otec, sic původem z Itálie, vyrůstal v Čechách a za Čecha se také považoval.⁴¹ Jak se můžeme dočíst v Bolzanově životopisu, už u Bolzana staršího je možné spatřovat muže nadmíru ctnostného.

„A poněvadž se domníval, že každý člověk se má starat nejen sám o sebe, ale konat také něco pro své bližní, především pro své spoluobčany, byli to Češi, jimž se cítil povinen být podle svých sil a poměrů užitečným (...) přece nikdy nepokládal za ztrátu času hodiny, které měl věnovat dobročinnému působení. Tak zastával například po dlouhou řadu let velmi obtížný úřad pokladníka staršího italského sirotčince (...) živý soucit, patriotismus nikoli předstíraný, ale pramenící z dobře řízené lásky k lidstvu, činnost, která mu nedovolila strávit ani hodinu bez užitečného zaměstnání - to byly některé ctnosti, které mu přízná každý, kdo jej znal...“⁴²

Bolzano starší byl zkrátka ztělesněním ideálu josefinského občana, čímž šel mladému Bernardovi vzorem a dával v něm tak zapustit kořeny osvícenské orientace, které ho mají nadále provázet životem.⁴³ Věnoval se obchodu, a ačkoliv nepochybně měl kladný vliv na vývoj mladého Bernarda, k následnictví v oboru jej nepřesvědčil, i když snaha byla. Je však možné, že když už ne obchodnické povolání, zdědil po něm právě to, co je jeho nedílnou součástí – velký matematický talent.

Co se týče finančního zázemí rodiny, které bylo v té době ještě povšechně zajišťováno mužským elementem a tedy především na otci, nedá se vždy mluvit o blahobytu, jenž by Bernarda obklopoval. „Stalo se dokonce, poněvadž zejména od francouzské války byly poměry pro jeho způsob obchodu

---

³⁹ Tamtéž, s. 24

⁴⁰ Tamtéž, s. 17

⁴¹ Viz LOUŽIL, s. 12

⁴² BOLZANO, s. 11

⁴³ Viz LOUŽIL, s. 12

nanejvýše nepříznivé, že na konci svého života přišel [Bolzano starší] postupně téměř o všechnu majetek, jehož nabytí svou pílí.⁴⁴ Jedenáct sourozenců také nepřidá na bohatství pro jednotlivce, byť, bohužel, většina nedožila dospělého věku. „...hmotné bohatství? Nikdy jsem jej neměl, a kdybych snad je byl mohl na krátký čas očekávat, nedověděl jsem se o tom díky moudré mlčenlivosti rodičů.“⁴⁵ Můžeme se domnívat, že i odsud pramení Bernardova životní skromnost, která dosahuje takových výšin, že se sám nakonec modlí, aby nedostal více, než je nejnnutněji potřebné k zajištění vlastního živobytí.

„Že však je tato penze jen tak malá, to má pro mě při mém způsobu myšlení spíše něco blahodárného než skličujícího; neboť odjakživa bylo mým přáním, abych neměl z pozemských statků příliš mnoho, nanejvýš jen tolik, kolik by při jejich rovném rozdělení připadlo na každého; odjakživa jsem nebyl stísněnější, než když se zdálo, že se před jinými těším výhodám.“⁴⁶

Nutno však dodat, že i přes skromnou životní úroveň, dokázal synovi Bernardovi vytvořit podmínky pro studium – nejdřív na Piaristickém gymnáziu a pak od roku 1796 na Filozofické fakultě univerzity Karlovy.⁴⁷

Matka

Bernardova matka Cecilie svou ctností za otcem nikterak nezaostávala. Byla silně nábožensky založená. Z vlastní vůle by se k sňatku možná ani neuvolila a zasvětila by místo toho svůj život církvi a klášternímu řádu. Na radu jejích rodičů nakonec svolila a vzala si o šestnáct let staršího Bernarda Bolzana staršího.⁴⁸ V životopise o ní Bolzano píše takto: „Svědomy této paní bylo natolik citlivé, že si činila velmi těžké výčitky i pro každou chybnou myšlenku. Její víra v Boha byla tak živá, že všechno jen s Bohem začínala a končila. Její úsudek byl natolik správný, že se všechny její přítelkyně radívaly jen s ní.“⁴⁹

Ačkoliv mu otec byl vzorem v oblasti ideálu ctnostného osvěcenského občanství, s matkou je spjat silnějšími citovými pouty. „Zdědil nejen její křehké zdraví, ale i její potřebu lásky a služby, její mírnost a skromnost. Bolzanův láskyplný vztah k matce, v němž se mísí něha s úctou a soucitem, jejich celoživotní hluboké srozumění napovídají mnoho o jeho povaze a jeho poměru k lidem vůbec.“⁵⁰

---

⁴⁴ BOLZANO, s. 10

⁴⁵ Tamtéž, s. 109

⁴⁶ Tamtéž, s. 101

⁴⁷ Viz MAREŠ, s. 162

⁴⁸ Viz LOUŽIL, s. 12

⁴⁹ BOLZANO, s. 13

⁵⁰ LOUŽIL, s. 12

Ani matčina ctnost a vroucí péče však nedokázala zabránit úmrtím, kterých postihlo jejich rodinu mnoho a které těžce doléhaly i na samotného Bernarda. Z dvanácti dětí matku přežili pouze dvě – prvorozený Jan a Bernard. Nejvážnější byla pro Bernarda smrt sestry Františky, kterou s vroucí péčí vychovával a v níž, spolu se svou matkou, spatřoval náhradu ženského elementu, kterého se musel později, při svém kněžském svěcení, vzdávat. Vidíme tedy, že přes všechny dobré stránky rodinného kruhu, nemoc smrt a žal se Bolzanovi nevyhýbaly od raného dětství.⁵¹

1.4. Rozhodující období pro budoucí životní povolání

Zde se podíváme na Bolzanova školní léta až do nástupu na teologickou fakultu v roce 1800. V tomto jeho životním období nalezneme zprávy o inspiraci a motivaci, jež ho podstatně formovala a později také přiměla ke zvolení stavu kněžského a učitelského. Kromě spisů, které se mu dostávají do rukou a učitelů, kteří jsou pro něj více či méně inspirací, je to také jeho významné, rok trvající rozhodování o svém budoucím životním povolání.

Školní léta před-gymnaziální

První zkušenosti školní docházky dostává se Bolzanovi v osmi letech. Zde se také po prvé setkává se Seibtovým učením, tedy českým katolickým osvícenstvím ovlivněnou pedagogikou, zprostředkovaně v osobě učitele kreslení Wolfa. Bolzano zde uzavírá přátelství se Stoppanim, jenž se mu stává nerozlučným přítelem a společně s Reichlem⁵² čtou časopis PragerKinderzeitung, vycházející v letech 1788-1789.

PragerKinderzeitung chtěla formovat děti v duchu Kindermannovské školy⁵³. A tak se Bolzanovi již v útlém věku dostává vzoru jeho vlastní morálky. Stát se užitečným členem lidské společnosti a zejména vlasti, to byl velký ideál této knihy.⁵⁴

---

⁵¹ Viz LOUŽIL

⁵² Bernardův bratranec

⁵³ Franišek Kindermann (1740-1801) školský reformátor, ovlivněný K.F. Seibtem. Souhlasně s ním byl přesvědčen, že blaho státu a lidí lze povznést dobrým vzděláním a fungujícím školským systémem. Blaho státu záleželo na občanech, kteří mají být vzdělaní, pracovití, mravně zralí a občansky zodpovědní. Povinností státu bylo šířit a podporovat všeobecnou vzdělanost. Jen tak mohli být občané schopni zajistit blahobyt sobě i státu - viz KASPER, KASPEROVÁ, Dějiny pedagogiky, s. 89

⁵⁴ Viz WINTER, s. 27

Filosofický kurz

Gymnaziální léta Bolzanova, dle pramenů, ničím příliš významným nevyčnívají. Věci se začínají dávat do pohybu po nástupu do filosofického kurzu⁵⁵ roku 1796. Studium ukončuje s výborným prospěchem, včetně matematiky, která, ačkoliv s ní má zpočátku potíže – u Wintra čteme, humornou poznámku, že musel brát hodiny matematiky u svého spolužáka, který se později stává boдрým hospodským – její uchopení stává se významným milníkem v jeho myšlení a směřování.

„Pro studium matematiky však ho nezískali ani tak jeho učitelé, jako známá Kästnerova učebnice. Fascinovala ho skutečnost, že Kästner dokazoval i to, co se obvykle nepovažuje za nutné dokazovat pod záminkou, že to každý ví. Toto principiální rozlišení mezi subjektivní jistotou a objektivním nahlédnutím důvodů tvoří od této chvíle základní kámen Bolzanova pojetí vědy (včetně filozofie a náboženství) a stává se postupně osou veškerého jeho vědeckého, filosofického i sociálně-výchovného úsilí.“⁵⁶

Bolzano později ve svém životopise vzpomíná studia na filosofické fakultě s velkým povděkem. Se vstupem do filosofických poslucháren, otevírá se mu nový svět, říká, čímž nepochybně vyjadřuje velkou úctu fakultě i profesorům na ní působícím.⁵⁷

Rok rozhodování

Přesvědčení Bolzana stále více táhne ke studiu teologie. To ale otec, co by odchovanec osvícenství v jeho strohé josefínské podobě a člověk pochybující o společenské prospěšnosti církve, nerad vidí. Přesvědčí nakonec Bernarda mladšího, aby si vyhradil rok a volbu ještě promyslel.⁵⁸ Je to tedy v období let 1799-1800, kdy vedle soukromého studia matematiky a filozofie a současného navštěvování přednášek v rámci Filosofické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity, pilně rozvažuje, pro které povolání vlastní největších vloh a kde by mohl společnosti přinést co nejvíce blaha. Náročnost volby, v podání Bolzanova pozoruhodně pečlivého rozvažování, dostává ho nakonec až na pokraj kolapsu.

„...pozval jsem k účasti na svém zkoumání dva až tři z nejdůvěrnějších známých, popsal mnoho archů papíru, došel až k nejvyššímu mravnímu zákonu, který jsem našel v podpoře obecného blaha a hájil proti mravnímu

---

⁵⁵ Tři ročníky filozofického kurzu odpovídají zhruba posledním třídám dnešního gymnasia, viz LOUŽIL, s. 13

⁵⁶ Tamtéž, s. 13

⁵⁷ Viz BOLZANO, cit. podle PAVLÍKOVÁ, s. 34

⁵⁸ LOUŽIL, s. 14

zákonu Kantovu... přemýšlel jsem o užitečnosti všech stavů, o jejich práci, povinnostech a závazcích a porovnával je se svými schopnostmi a povahou ... když jsem si jednou představoval poněkud živěji obět' [především celibát, Bolzano je pro jeho dobrovolnost], kterou bych měl přinést v tomto povolání [kněžském], dostal jsem silný záchvat horečky."⁵⁹

Bolzano se nakonec sám přiznává, že dokonale nestranný ve svém soudu o budoucím povolání nebyl. Jednak se přiklonil ke skrytému přání matky, za druhé chtěl být dobrým vzorem svému bratranci Reichlovi, jenž své budoucí povolání rozvažoval spolu s ním [chtěl být též knězem].⁶⁰

1.5. Bolzanovo studium a hledání víry na teologické fakultě roku 1800-1804

Po ročním období rozhodování o svém budoucím „stavu“, Bolzano dospívá nakonec opravdu k volbě studií teologických. Při nástupu na fakultu však ještě v otázkách víry zdaleka nemá jasno. Ty si zde má teprve vybojovat a spolu s nimi zápal pro další pedagogickou činnost. V této podkapitole budeme hovořit o okolnostech těchto událostí.

Stalo se tak a Bernard v letech 1800-1804 studuje teologii na pražské teologické fakultě. To u něj ovšem ještě neznamená, že by chtěl být knězem. Od studií na teologické fakultě si slibuje, že se mu teprve podaří udělat si jasno v otázce poplatnosti, hodnotě a smyslu náboženství.⁶¹ Jeho hledání víry však není snadné a v prvních třech letech studia o ní svadí těžký boj. „V prvních dvou třech letech byl výsledek zkoumání ještě naprosto nerozhodný. Studium církevních dějin, starých jazyků a exegese nebylo příliš způsobilé, aby ho přesvědčilo o božském původu katolického, ano i jen některého křesťanského učení.“⁶² Zápas o křesťanskou víru nakonec vyhrává v posledním ročníku studií. Tedy, křesťanskou víru v myšlení Bolzanově.

„...bylo to několik slov, náhodně pronesených profesorem pastorálky Marianem Mikou, mužem, jehož jsem si obzvláště vážil, že „nějaká nauka je již oprávněna, jakmile je možno ukázat, že nám víra v ni poskytuje určité výhody“, jimiž mi vzešlo světlo, které ponenáhlu rozptýlilo všechny zbývající nejasnosti.“⁶³

Taktéž Ottův slovník popisuje Bolzanův zlomový bod a Mikovu roli v něm.

---

⁵⁹ BOLZANO, s. 35

⁶⁰ Tamtéž

⁶¹ LOUŽIL, s. 16

⁶² BOLZANO, s. 37

⁶³ Tamtéž, s. 39

„Ač nevstoupil do semináře, by si jakousi volnost v dalším sebeurčování zachoval, utvrzoval se hlavně přispíváním prof. pastorálky M. Míky v přesvědčení, že máme v křesťanství, a sice právě v katolickém pravé boží zjevení a nejdokonalejší ze všech náboženství, načež se naprosto rozhodl státi se knězem a ucházeti se pak o stolicí učitelskou buď na filosofii neb některém gymnasiu.“⁶⁴

Sám svůj triumfální nálezu vystihuje těmito slovy: „Nyní se totiž najednou stalo nepochybným, že v náboženství, zejména v božím zjevení, nejde vůbec o to, jaká je věc sama o sobě, ale naopak jen o to, jaká představa o ní nás nejvíce povznáší.“⁶⁵

Takto instrumentální pojetí, zdá se z dnešního pohledu ihned poněkud problematické a Bernard sám, mimo jiné, pro něj bude později stíhán. Přesvědčení o této hluboké pravdě však nenávratně nasměruje jeho budoucí život a dílo.

1.6. Bernard Bolzano jako profesor náboženské vědy

1805-1819

Cílem této podkapitoly je pokračovat v chronologickém sledu událostí Bolzanova života s hledáním těch oblastí, které pomáhají určovat jeho pedagogickou roli či nám tuto jinak vykreslují. V období, na které se zaměříme, Bolzano realizuje své učitelské povolání. Přesto se však zde budeme držet především stručného výkladu historického kontextu. Uvedeme, komu Bolzano vděčí za možnost vůbec uskutečňovat své pedagogické poslání, dále však i to, co mu v jejím uskutečňování brání. Nedílnou součástí bude tedy tudíž i nechvalně známý „Bolzanův proces“, kde se v krátkosti pokusím přiblížit tyto negativní tendence, namířené proti Bolzanovi a tím je snadi oddělit od jeho pedagogické praxe, která s nimi, jak uvidíme, až tolik nesouvisí. Bližší pohled na Bolzanovu pedagogiku ponecháváme však pro kapitolu druhou a její podkapitoly.

Náboženské stolice a Bolzano – při nich působící

Bernard Bolzano má již jasnou vizi, kterou se, ve jménu jeho nejvyššího mravního zákona, stala profese kněžská. V Bolzanově podání však „kněžská“ mnohem spíše znamená učitelská a sociálně reformátorská. Motivován klíčovým nálezem nejvyššího mravního zákona, rozhodnutí vstoupit do

---

⁶⁴ Ottův slovník naučný, Bolzano, s. 313

⁶⁵ BOLZANO, s. 39

kněžského stavu v něm vítězí a počíná s hledáním vhodného místa, odkud by mohl šířit své myšlenky dále. Jak jsme zmínili výše, svou kněžskou roli pojímá více jako roli pedagogickou, roli vychovatele společnosti a mravního vzoru. „Nejhlavnější pozornost jsem ovšem obrátil k tomu, jak bych získal posluchače pro dobrou věc ctnosti a náboženství.“⁶⁶

Okolnosti jsou k Bolzanovi přívětivé, neboť se císař jal, počínaje dekretem ze 4. února 1804, zřizovat zvláštní stolice náboženské vědy na gymnáziích i filosofických fakultách s cílem „aby žáci byli jasně zdůvodněným výkladem upevněni ve víře a zvykali si tak svědomitě jednati.“⁶⁷ Mezi řádky, a jak najdeme naznačeno v kapitolách o historickém kontextu, skutečný význam jest především v císařových snahách o potlačení osvícenského myšlení, co by původce dobově příznačných revolučních hnutí. Bolzano, nevnímaje tento pravý důvod stojící v pozadí, přihlašuje se do konkurzů na post učitele při této stolici.

Výsledek konkurzu je mu nakloněn, dokonce s výbornými výsledky. Arcibiskupská konzistoř zdůrazňuje Bolzanovo „skvělé vědecké školení stejně jako jeho morální zachovalost v přísném slova smyslu i jeho v přítomném konkursu prokázanou schopnost k úřadu učitelskému.“⁶⁸ 7. dubna 1805 je tedy vysvěcen na kněze, 17. dubna po té promován doktorem filosofie a 19. dubna 1805 se stává profesorem náboženské nauky na pražské univerzitě. K tomu je navíc přidružena povinnost vést každou neděli náboženské exhorty, které Bolzanovi otvírají další možnost k oslovení širokého posluchačstva.⁶⁹

Od raných počátků dohlíží na Bolzanovo působení Vídeňský drobnohled. „...ve filozofickém, racionálním výkladu společenských poměrů, rozpoznali záhy jeho odpůrci ‚zásady ohrožující klid státu‘ a namnoze řevnivosti malých lidí upozorňovali dvorské úřady, že nedbá oficiálně předepsané učebnice, má k ní výhrady a podporuje pokles autority představených mezi studenty.“⁷⁰ Tímto a jinými podobnými, klíčí zárodky „Bolzanova procesu“, který se má táhnout až do roku 1825. Blíže k této tématice však až v následující podkapitole.

Nebyla to jen oficiální moc, jež mu ztěžovala jeho činnost. Bolestné ztráty v rodinném kruhu, spolu s chatrným zdravím, byly další závažnou překážkou. Ani ta ho však nedokázala zlomit.

„Ještě jsem se netěšil ani plné dva roky z volného přednášení, když mě postihlo jiné neštěstí, nejbolestnější, jaké jsem až do dnešního dne zažil. Zemřela mi sestra. To však mohu říci, že jsem ani v hodinách nejtěžší bolesti

---

⁶⁶ BOLZANO, s. 47

⁶⁷ WINTER, s. 44

⁶⁸ Dobrozdání arcibiskupské konzistoře, cit, podle WINTER, s.46

⁶⁹ Tamtéž, s. 47

⁷⁰ Tamtéž

nezakolísal ve víře v Boha a jeho prozřetelnost. Také v mých názorech na křesťanství nezměnila nic tato rána.”⁷¹

Prudké zhoršení zdravotního stavu, přidruživšího se k zármutku, ho však i přesto donutilo svou stolicí mezi roky 1813 až 1816 opustit a nechat se v činnosti s ní spojenou zastoupit.⁷² Po jeho návratu v roce 1816 se již musel velmi šetřit. Palčivý problém, totiž vykašlávání krve, jež ho trápilo nejvíce, mu znemožňovalo dlouhodobě hovořit, tím spíše v chladných a objemných prostorách trpících průvany, jako byly ty, kde vedl své nedělní exhorty. Svůj každodenní režim musel upravit.

„Nemohl jsem již, jak tomu bylo dříve, mluvit od časného rána do pozdního večera; stanovil jsem však těm, kteří se mnou chtěli hovořit, určité hodiny, naučil jsem se vyjadřovat stručněji, a tak jsem získal téměř každý den několik hodin, kdy jsem mohl odpočívat od mluvení, zatímco jsem četl nebo psal.”⁷³

Paralelně k tomu, jednalo se ve Vídni dlouhodobě o Bolzanově sesazení. To se nakonec roku 1819 uskutečňuje a k sesazení skutečně dochází. Bolzano však přijímá sesazení svým způsobem jako požehnání: „Jakkoli jsem pokládal za jedno z největších dobrodiní božích, že se mi dostalo úřadu učitele náboženství, a to v tak raném věku, byl jsem také upřímně rád, že mi byl zase odňat.”⁷⁴ Kombinace zdravotního stavu a náročného učitelského povolání, neumožňovala mu rozvíjení svých matematicko-logických, vědeckých děl, což se má po tomto zlomovém okamžiku změnit k lepšímu.

„Bolzanův proces”

V podkapitole, rozebírající *Bolzanův proces*, se poněkud blíže podíváme na různé tendence, jež byly proti Bolzanovi namířeny de facto od počátku jeho akademické dráhy. Jedná se o nepříjemnou zdlouhavou záležitost, v níž, dle zdrojů, bohužel hrají nemalou roli různé osobní a politické záležitosti. Ty mají často pramálo společného se samotnými obsahy Bolzanova učení, ačkoliv i do nich některé míří, a možná oprávněně. Však jsem již naznačil problematičnost pojetí křesťanského učení v mysli Bolzanově. Jedná se však o spletitou a rozsáhlou kapitolu Bolzanova života, která se příliš nedotýká záměru této práce. Zmiňuji ji, protože přeci jen tvořila nedílnou součást Bolzanova působení na univerzitě.

---

⁷¹ BOLZANO, s. 49

⁷² Viz Pavlíková 84-85

⁷³ BOLZANO, s. 50

⁷⁴ Tamtéž, s. 94

Nepřízeň oficiálních úřadů státních i církevních –stran Rakouské – jímž se příliš nezamlouvalo Bolzanovo racionalistické založení a šíření myšlenek v duchu katolického osvícenství, zaznamenáváme v podstatě od počátku Bolzanova působení na univerzitě.

„Vykonal jsem teprve několik přednášek, a již se o mě roztrušovaly nejnechutnější výmysly ... se vyprávělo u stolu, i něhož seděli vážené urozené osoby, že prý mám občas záchvaty šílenství a v jednom takovém záchvatu, že chci opravit Otčenáš, a podobně ... Přednášel jsem asi tři měsíce, když přišel dvorský dekret, v němž stálo suchými slovy a bez udání jakéhokoliv důvodu, že mám koncem školního roku složit úřad.“⁷⁵

Dvorský dekret se, i díky přičinění autorit, které za Bolzanem stály, nepodařilo úředně vyhlásit. Přesto se však podařilo prosadit proti němu některé z námitek, jež měli pro Bolzana za následek nutnost učit podle učebnicí císařského zpovědníka, a Bolzanova protějšku ve Vídni, J. Frinta.⁷⁶

Právě Frint, jak se zdá, byl jedním z iniciátorů této honby za Bolzanovým sesazením. Důvody byly prosté. Jak píše Winter, „Bolzanovo a Frintovo pojetí náboženské nauky se totiž úplně rozcházel, neboť jejich základní duchový postoj byl venkoncem jiný (...) Frint vycítil v Bolzanovi brzy protivníka a pokoušel se učinit jej včas neškodným.“⁷⁷ To potvrzuje další postřeh ve Winterově knize, který nám podává svědectví Arcibiskupa pražského, knížete Salm-Salma, který se při své návštěvě ve Vídni, roku 1806, dozvídá o pravém pozadí císařské nepřízně. Je to Bolzanův kritický postoj k Frintově náboženské učebnici a domnělá jeho odvislost, od současné módní filosofie.^{78, 79}

Co se odvislosti od módní filosofie týče, nic nemůže být dále od pravdy. Však již byl zmíněn Bolzanův kritický postoj ke Kantovi a zmíněn ještě bude v kapitole druhé. Co se kritiky Frintovy knihy týče, tam už byli pravdě blíže. Podle Bolzanova soudu „důkazy, které Frint ve své učebnici pro věroučné pravdy uváděl, spočívaly spíše na dialektice než na pevné základně. Proto také podle něho nepřesvědčovaly, nýbrž jen uváděly ve zmatek.“⁸⁰ Bolzano uvádí i další výhrady přímo ve svém životopisu.

---

⁷⁵ BOLZANO, s. 45

⁷⁶ Bolzanův protějšek v náboženské výuce, působící ve Vídni. V době nástupu sedmatřicetiletý *Jakob Fint* měl ve svém životopise několik velmi úspěšných let v duchovní správě, od roku 1801 byl dvorním kaplanem, od roku 1803 ještě také prefektem a spirituálem teologického konviktu ve Vídni, měl také pověst výborného kazatele a není vyloučeno, že byl přímým inspirátorem univerzitní stolice náboženství. - PAVLÍKOVÁ, s. 49

⁷⁷ WINTER, s. 49

⁷⁸ Německý idealismus, prezentovaný v první řadě Kantem

⁷⁹ Viz tamtéž, s. 50

⁸⁰ Tamtéž, s. 51

„Frintovo dílo mělo nesporně velice mnoho dobrého a byl bych z něho určitě mnoho přijal (...) jako učebnice bylo mi však svrchovaně nepříjemné (...) také proto, že jsem v něm nenacházel pojmy, jimiž mohla být po mém soudu nejvíce osvětlena pravda a božský původ katolického křesťanství (...) některá tvrzení a důkazy obsažené v učebnici byly tak chybné, že bystřejší z mých žáků sami postřehli jejich nesprávnost.“⁸¹

Další svědectví, druhou stranou o politické povaze „námitek“, nabízí nám tento Marešův postřeh: „Byla na něj podána žaloba a stojí za úryvek z ní citovat: „...bojuje za konstituce a za odstranění hierarchických stupňů a přehrad mezi nimi...“⁸² Zde se vrchnostenská moc zaměřuje na konkrétní obsah Bolzanových promluv, které, vzhledem k jeho vizi dokonalého státu,⁸³ skutečně nejsou v souladu s účelem, jenž do náboženských stolic císař vkládal – tedy, udržení starých „pořádků“. Rozhodnutí, zda toto Bolzanovi vyčítat, či nikoliv, nechám na laskavém čtenáři.

V Ottově slovníku naopak nacházíme obhajobu Bolzanovu, stran sboru profesorského: „Společný výrok ze dne 21. července 1819 zněl: ‚Dle úsudku veškerých profesorů Bolzano nikde nestojí v odporu s pravou katolickou věroukou a mravoukou, ani se zákony censurními, kteréž již známy jsou. Také mají profesori za to, že řeči ty jsou přiměřeny potřebám akademické mládeže.‘“⁸⁴ Což nás opět nutí k zamyšlení, zda byly snahy o jeho sesazení podnikány opravdu s čistým svědomím o tom, že by svými schopnostmi a poctivostí na úřad učitelský nedostačoval.

Bohužel, mělo jít teprve o začátek dlouhodobého tažení proti Bolzanovi pedagogovi a kazateli. Jak z Vídně, tak z Říma, byly proti němu podnikány různé kroky, tedy především, proti jeho roli náboženského učitele. Ty měly 24. prosince 1819, po všech útrapách, nakonec za následek sesazení, samotné se však protahují až do roku 1825.⁸⁵

Sesazení se však neobešlo bez nelibé odezvy veřejnosti, především pak studentů. Bolzano byl žádán nejvyšším purkrabím hrabě Kolovratem, aby jim v nepokojích pokud možno zabránil svým vlivem a autoritou. Bolzano přislíbil, že prostřednictvím studentů, kteří za ním přijdou, požádá, aby zachovali klid. Tak se ten druh protestu, který by se dal zvat „nepokojným“ obešel jen s básní, napsanou neznámým studentem, jež pak mezi ostatními kolovala.⁸⁶

---

⁸¹ BOLZANO, s. 47

⁸² MAREŠ, s. 163

⁸³ Více v B. BOLZANO, O nejlepší státě. Bolzanovo utopické pojednání, jak by měla být uspořádána společnost. Jedním z hlavních prvků je společenská rovnost všech lidí. Poprvé vychází roku 1831. <http://www.databazeknih.cz/knihy/o-nejlepsim-state-82321>

⁸⁴ Ottův slovník, s. 314

⁸⁵ Viz WINTER, s. 65, 87

⁸⁶ PAVLÍKOVÁ, s. 94

*To, že vláda ve své hlouposti
svrhla největšího patriota Čech,
je jen ku prospěchu moudrosti,
lepší poddané to vzbudí v jejich snech.
Náš Bolzano už velkým zůstane,
i když vystaven tak těžké pohaně!⁸⁷*

1.7. Bolzano po sesazení

V poslední podkapitole – o historickém kontextu formování Bolzanovy osobnosti – v krátkosti shrneme, kterými cestami ubíral se jeho život, po nuceném ukončení učitelské profese.

To, že Bolzano o svou učitelskou profesi přišel, neznamená, že jím není ve svém přesvědčení a usilování nadále. Právě naopak, v Těchobuzi, kam se po sesazení uchyluje, působí nadále svým dobrým duchem, ať už při rodině Hoffmanově, nebo i mezi lidmi, kteří na něj, dle pramenů⁸⁸, mile rádi vzpomínají. Po Bolzanovi nezůstávají pouhé vzpomínky v mysli, také nově vybudovaná škola nebo společná sýpka v Těchobuzi, jsou toho zářným příkladem.⁸⁹ V poslední fázi svého života, uchyluje se zpět do Prahy. Souběžně pak po celou dobu pracuje na svém matematicko-logicko-filosofickém díle, kterým později, a prostřednictvím dalších, „vyučuje“ celé národy.

S pokorou sobě vlastní, Bolzano je vděčen za ta léta, která mu prozřetelnost boží umožnila působit v univerzitním prostředí, co by učitel a vychovatel tehdejší mladé inteligence. Jak je patrné z jeho postoje k útokům, které proti němu byly vedeny, přes přiznání k různým charakterovým nedokonalostem, plně si vždy stojí za zásadou pro něj nejvyšší – a to tu, že vždy jednal s nejčistším svědomím pro co největší blaho lidstva. „...je přece jen jedna

---

⁸⁷ LOUŽIL, s. 154-155

⁸⁸ Výpovědi o Bolzanově působení v Těchobuzi nacházíme u Radima Palouše. Např. „Všichni, tedy generace mých dědů, věděli o Bolzanovi od svých otců, protože takový člověk, který tady v kraji vykonával takové dobro, byl velmi pověstný.“ nebo „Josef Hofmann ve svých pamětech píše, že kdo se s Bolzanem setkal, ten byl již nadosmrti poznamenán“, PALOUŠ, s. 97

⁸⁹ Viz PALOUŠ, s. 95-100

vlastnost, kterou by mi měli přiznat a po jejímž uznání netoužím z pouhé ješitnosti, ta totiž, že jsem to dobře myslel se svými bližními a že mé hlavní úsilí od časného mládí až dodnes směřovalo jen k tomu, abych napomáhal blahu lidstva.”⁹⁰

O moudrém řízení osudu, jenž Bolzanovi dává čas a prostředí mnohem lépe vyhovující jeho chatrnému zdraví, o Bolzanových zásluhách na poli vědeckém, které se nám díky tomuto běhu událostí zachovávají, nacházíme pregnantně pojednáno v Ottově slovníku naučném:

„Dvoji dobrou stránku mělo odstranění Bolzanovo z úřadu tak namáhavého, jakým pro jeho svědomitost byla profesura náboženství na filosofii; bylot' mu více možná pečovati o své zdraví a tak život si prodloužiti, jakož i užiti tohoto získaného času ku pracím vědeckým, jimž v zimě v Praze, v létě pak (od r. 1823) v Těchobuzích u přítele svého Hoffmana se oddával, o čemž nejlépe svědčí spisy Královské české společnosti nauk, jejímž řádným členem Bolzano od 19. února byl, a pak v Sulzbachuydané. (...) Zejména vypracoval mezi r. 1820-1830 nejobsáhlejší své dílo, zvané *Wissenschaftslehre* [Vědosloví] načež pět mathematickým bádáním se věnoval, hodlaje zbudovati úplnou soustavu mathematickou, což i z velké části provedeno v zachovaném rukopisném díle velmi objemném.”⁹¹

Na podzim roku 1848 se Bolzanův zdravotní stav zhoršuje. I sám Bolzano cítí, že jeho síly ochabují. Naděje, že najde, jak si velmi přál, následovníky své vize, se ukazuje stále méně reálnou. K tomu všemu přistupuje tragických průběh veřejných událostí. Svět potemněl a Bolzano píše Feslovi: „...je čas, abych šel.” Umírá na ochrnutí plic 18. prosince 1848 v Praze, v domě svého bratra.⁹²

Pohřben byl za velké účasti veřejnosti na Olšanských hřbitovech v Praze.⁹³ Havlíčkoví Národní noviny píší v den jeho pohřbu: „Pomníkem jeho nejkrásnějším a nejtrvalejším jest, že svobodné pohybování ducha v naší vlasti jest namnoze plod semene, které on rozsíval.”⁹⁴

---

⁹⁰ BOLZANO, s. 114

⁹¹ Ottův slovník, s. 315

⁹² LOUŽIL, s. 307

⁹³ III. hřbitov, 9. oddělení, č. 107

⁹⁴ Národní noviny 22. 12. 1848 in LOUŽIL, s. 308

2. Pedagogika a myšlení Bernarda Bolzana

V kapitole *Pedagogika a myšlení Bernarda Bolzana*, se dostáváme k výkladu a formulaci Bolzanovy pedagogiky a myšlení, které stojí na jejím pozadí. Představíme čtenáři souhrn různých oblastí, které činili Bolzanem pamatování-hodného učitele. Půjde nám o Bolzanovu motivaci a myšlenkový základ, jež ho vedou k pedagogickému povolání, dále pak o způsoby, kterými šíří svá učení studentům a jejich ohlasy. Tyto pohledy nám nabídnou obraz Bolzana - pedagoga, jímž se, v poslední části kapitoly, budeme zabývat v kontextu s pedagogikou dnešní. Vzhledem k rozsahu práce, nebudu se zde zabírat jednotlivými tématy dopodrobna, pokusím se spíše vytvořit obecný pohled – s vyzdvihnutím těch partií, které mohou inspirovat pedagogiku dnes.

2.1. Bolzanův myšlenkový základ a motivace k povolání učitelskému

V této podkapitole se zaměřím na období před samotným Bolzanovým učitelským působením. Podíváme se blíže na to, kteří myslitelé mu byli inspirací, ať už tím, že se k jejich myšlení souhlasně přidružil, či, na straně druhé, tím, že se vůči jejich myšlenkovým stavbám vymezuje, a tak dospívá k vlastním závěrům. Zmíním zde také blíže Bolzanovu motivaci, která ho nakonec přiměla k povolání učitelskému.

U Mareše nacházíme o Bolzanovi trefnou pasáž, která citátem dobře vystihuje jeho životní naladění, jež se dále promítá v působení pedagogickém. Jedná se o citát od řečníka Isokrata (436-338 př. n. l.), který umísťuje do své první vědecké práce: „Víme, že ve vědách i ve všech ostatních oblastech nepřinášejí pokrok ti, kdo křečovitě lpějí na ustáleném stavu věcí, nýbrž ti, kdo usilují o lepší, kdo se odvažují stále měnit vše, co není v pořádku.”⁹⁵

Bernard Bolzano ve svých 18 letech čte poprvé Kanta, a ačkoliv s některými pasážemi sympatizuje, nevstupuje v jeho šlépěje zcela. Ba naopak, Bolzano se vydává zcela vlastními cestami. Ačkoliv rád přijímá různé podněty k zamyšlení, ať už od učitelů či z knih, podrobuje je vždy důkladnému vlastnímu zkoumání a vydává se cestou, kterou sám uznává za správnou. Stává se tak jedním z neoriginálnějších myslitelů 19. století⁹⁶ a jeho myšlenky,

---

⁹⁵ MAREŠ, s. 163

⁹⁶ WINTER, s. 30

mimo jiné, inspirují další významné filosofy. Ty najdeme naznačené ve článku od Preisnera, linií Masaryk - Husserl - Patočka.⁹⁷ Linie samotná prozrazuje, že Bolzano inspiruje ve filosofii především větev fenomenologickou.

A jak? Ukažme si to právě na základě jeho polemiky s Kantem. Bolzano tvrdí, na rozdíl od Kanta „...subjekt nemůže objekty ‚klást‘, jak prohlašuje idealismus, nýbrž je pouze nalézá v jejich svébytnosti, a zrovna tak *nalézá* a neklade objektivní pravdy.“⁹⁸

A dále „Pravda tedy podle Bolzana není zakořeněna v subjektu, nýbrž bytuje nezávisle na subjektu, vyskytuje se ‚o sobě‘. Toto bytování pravd a věcí ‚o sobě‘ mělo filosofii zachránit před pádem do relativity všeho poznání, jež – podle Bolzana – hrozilo z přijetí Kantovy filosofie (...) Pravda ‚o sobě‘ vstupuje pak do subjektu v podobě logické pravdy. Proto je pro Bolzana formální logika nejvyšší metodou poznávání pravdy. (...) Pravda není pro Bolzana-teologa pravdivá proto, že je myšlena Bohem, nýbrž naopak: Bůh jí myslí proto, že je ‚o sobě‘ pravdivá.“⁹⁹

Tyto věty ukazují nám v podstatě to, co tvořilo velmi patrný substrát Bolzanova dalšího myšlení. Věty ‚o sobě‘ stávají se mu základní pravdou a tedy stavebním kamenem pravd všech dalších, z vět ‚o sobě‘ vyvozených. Problematičnost takto pojaté logiky, stojící de facto nad bohem, chystající, – spolu s vědami matematickými a společenskými – vyloučení a smrt boha,¹⁰⁰ ponecháme teď stranou. Co však ale rozhodně nesmíme opomenout zmínit, je krok od vět ‚o sobě‘ k morálce, která je u Bolzana důležitým mezikrokem, mezi striktní logikou a představami o ideální společnosti.

„Mezi čistě pojmové pravdy patří, a to nikoli na zanedbatelném místě, nejvyšší mravní zákon: *ze všech možných způsobů jednání vol vždy takový, který při zvážení všech důsledků nejvíc přispěje k blahu celku, lhostejno v kterých částech.*“¹⁰¹ Bolzano, po vzoru výše uvedené logiky tuto větu označuje právě větou ‚o sobě‘, tedy takovou, která by byla pravdivá, i kdyby ji nikdo nevyslovil, nemyslel, kdyby jí v mysli neměl ani Bůh. Nejvyšší mravní zákon ukládá člověku, ať věří či nevěří v Boha, aby se řídil zájmem všeobecného blaha a aby k tomuto blahu ze všech sil přispíval. Tím nakonec prospívá také sobě sám. *Úkol člověka je jiné blažiti a být šťasten.* Bolzanovi se takto dostává do rukou způsob, jak ospravedlnit a rozumově vyložit i pravdy katolické víry, jako např. zázraky či tajemství.¹⁰² Na základě těchto úvah, navíc

---

⁹⁷ STUDIE, s. 384

⁹⁸ Tamtéž, s. 384

⁹⁹ Tamtéž, s. 384

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 385

¹⁰¹ PALOÚŠ, s. 73

¹⁰² Viz PALOÚŠ, s. 73

podpořen profesorem Pastorálky Marianem Mikou,¹⁰³ odhaluje konečně také Bolzano katolické náboženství, co by nejdokonalejší a univerzálně platné.

Od základních logických vět „o sobě“, přes nejvyšší mravní zákon, z nich vyvozených, dostáváme se k tomu, jak jej Bolzano uplatňuje v praxi a na vlastní život. Zde přichází moment rozhodnutí o Bolzanově další životní dráze, a tou, po poctivém rozmyšlení, stává se povolání kněžské. Je však nutno chápat, co Bolzano skutečně myslí, když řekne kněz: „Kněz byl Bolzanovi ovšem ne tak prostředníkem mezi Bohem a lidmi ve smyslu svátostném, jako spíše vychovatelem a reformátorem lidstva, který mu zprostředkovává lepší poznání.“¹⁰⁴ Skutečné životní poslání, které si Bolzano volí, je tedy podstaty sociálně reformátorské, z kterého se, posunem do praxe, stává povolání učitelské.

„Moudrý člověk, tj. člověk znalý pravdy, je eo ipso ctnostný, a ctnostný je eo ipso blažený ... Osvícenské přesvědčení, že všechno zlo na světě plyne z nevědomosti a je odstranitelné osvětou, se potom projevuje i v teologicky orientovaných diskusích: lidská hříšnost je plodem lidské pošetilosti, chybí vzdělání, které by bylo s to odstranit nesprávné představy.“¹⁰⁵

Na základě Paloušova rozboru osvícenského myšlenkového pochodu za nejvyšším dobrem, projevujícím se i v myšlení Bernarda Bolzana, vidíme nyní ještě jasněji důvod volby učitelského stavu. Kde jinde také bylo by možno efektivněji zbavovat svět utrpení, zla a dopomáhat tak k dobru, blaženosti a Bohu.

2.2. Bolzano v roli učitelské

V této podkapitole se budeme věnovat již konkrétnímu Bolzanovu působení pedagogickému. Podíváme se do zákulisí jeho představ o ideálním pedagogovi, nahlédneme též jeho způsob výuky, což nám obé poukáže na to, co u něho bylo natolik výjimečného, že sklízel ve velkém úspěch, nejen u svého studentstva. Historicky řazené je toto téma do období jeho působení na univerzitě Karlo-Ferdinandově v letech 1805-1819. Nebudu se ale příliš zabývat historickými fakty a okolnostmi, které Bolzana v té době provázely a o kterých jsem se již stručně zmínil v příslušné předchozí kapitole.

---

¹⁰³ Marian Mika - ovlivněn katolickým osvícenstvím, posuzoval prospěšnost toho kterého náboženství, dle jeho mravní prospěšnosti.

¹⁰⁴ WINTER, s. 35

¹⁰⁵ PALOUŠ, s. 77

Bolzanův pedagogický ideál

Bolzanovi představy o ideálním pedagogovi, kterým se pak během celé své praxe s nemalým úspěchem snaží stát, pramení z jeho jakéhosi „metapovolání“ sociálního reformátora kterému zůstává věren po celý život. Svědectví, že si tento úkol nepředstavuje jako lehký, nacházíme u Eduarda Wintera. Ten líčí dlouhý seznam atribut, kterými by měl takový ideální sociální reformátor oplývat.

„Samozřejmým předpokladem... je mravní velikost. (...) Bolzano požaduje po něm samostatný způsob myšlení, dobrou paměť, rozvahu v jednáních, zřetel ke skutečnosti, duchapřítomnost, odvahu, stálost, píli a neúnavné úsilí, trpělivost, víru ve zlepšitelnost člověka, touhu odstraňovat zlo, kdekoliv se s ním setkáme, přitom však bez zbytečného novotářství, pokoru, sebezapíravost, radost ze spolupracovníků, odpírání si vlastních časných prospěchů a zdraví, zejména pokud jde o nervy.“¹⁰⁶

Vidíme, že nároky na sebe neklade malé. Jak ale vyplývá z kontextu a zdrojů, je Bolzano jeden z těch, kterým se takováto mohutná základna ctností skutečně daří prakticky realizovat. K tomu mu nepochybně přispívá i značná dávka schopnosti sebe-reflexe, která se projevuje v jeho učeních, životopise a zápisnicích. Nakonec to ale musí být také velmi pevná vůle, která tato umění dovede převést k praxi. O jejích kořenech u Bolzana, zmiňujeme se již dříve, v podkapitole *o rodinném zázemí*.

Bolzano věří, jako Sokrates, že je možné lidi učit ctností. A následně, když budou vědět, co jest lepší, budou se podle toho také chovat.¹⁰⁷

Bolzano univerzitní učitel

Bernard Bolzano svou pedagogickou praxi, jak zmiňuji v podkapitole *o rodinném zázemí*, zahajuje svým způsobem již právě v rodinném kruhu. On sám vypovídá, že mu sourozenci poskytli první možnost, své vychovatelství vyzkoušet. Výchova sourozenců, zdá se, dopadá úspěchem, jak čteme ze svědectví bratra Petra: „Rád chtěl bych především vzpomenouti tvých zásluh o mne, milý bratře, chtěl bych zdůraznit, co přemýšlení a píle jsi mé výchově věnoval a jak dal jsi pevný základ mému klidu a mé spokojenosti, kterou žádná bouře životní nemůže mi urvat.“¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ WINTER, s. 36

¹⁰⁷ Viz WINTER, s. 36

¹⁰⁸ WINTER, s. 37

Nyní se ale podíváme na tu Bolzanovu pedagogickou praxi, kde se „učitelem“ skutečně nazývá onen pracovní-právní poměr. To jest na Filosofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity, počínaje rokem 1805.

Mladý Bolzano nepřichází na univerzitu jako „tabula rasa“ v oblasti pedagogické. Kromě svých zkušeností s výchovou sourozenců a obeznámeností s dobovou pedagogickou literaturou¹⁰⁹, v roce 1804 absolvuje kurz pro katechety a učitele u pedagoga Aleše Pařízka. Rozhodně tedy svou budoucí roli nepodceňuje a nezanedbává ani přípravu na ni.

Dvousečnou zbraní se u něj stává jeho mládí, které mu poněkud problematizuje vstup do učitelského povolání, stran vládní moci,¹¹⁰ na straně druhé měl ale živé porozumění pro problémy s mládím spojenými a nechybělo mu pedagogické nadšení. Mimoto si vede svůj pedagogický sešitek, do kterého si zapisuje veškeré jeho pedagogické poznatky a poznámky s nimi související. K tomu, aby byl dobrým učitelem a vychovatelem univerzitní mládeže, bylo nutné, aby měl vědecký rozhled, filosofickou erudici a promyšlený systém výuky. I tímto vybaven už na univerzitní působiště přichází.¹¹¹

V prvních letech Bolzanova působení, není ještě vydaná oficiální učebnice pro jeho obor - náboženskou vědu. Omezován pouze jistou směrnicí univerzity, může ve svých výkladech být zcela samostatný. Této příležitosti se chápe s metodou sobě vlastní. Svě učení o náboženských pravdách přijímá přísně filosoficky. Obsahem jeho vyučování stává se přísné vedení důkazu, což později, mimo jiné na rady svých učitelských kolegů, opouští. A tak si Bolzano sám pro sebe zapisuje směrnicí *nefilosofovat*:¹¹²

„Pevně vytčený cíl, který mám stále na mysli při vyučování svých přednášek: učit to a jenom to, co může přispět k nápravě a štěstí posluchačů, a učit tou tak, jak to k jejich nápravě a štěstí přispět může, tedy praktické použití, jasnost, nikoli filozofická správnost, filozofická důvtipnost; vložit však co možno nejvíce pěkných slov, líčení atd., neboť vím ze zkušenosti, jak to přitahuje a jak mi to získává posluchače.“¹¹³

Nemohlo to však být s jeho filosoficko-logickou zatížeností výkladu tak hrozné, dočítáme se totiž na různých místech, například u Palouše, že „Právě tato dobově žádaná racionální zdůvodňovanost vší religiozity zřejmě činí Bolzanovo katechetické působení mezi studenty tak atraktivním.“¹¹⁴

Období Bolzanova svobodného výkladu však nemá mít dlouhého trvání. Se shora předepsanou učebnicí, stávají se knihy Frintovi, jejichž problematiku a

---

¹⁰⁹ J.H.G. Heusinger, Pařízek, Slzmann, Basedowov, Struve, a jiní. Viz WINTER, s. 37

¹¹⁰ Viz WINTER, s. 46

¹¹¹ PAVLÍKOVÁ, s. 60

¹¹² Tamtéž

¹¹³ Podle Bolzanovy poznámky v náčrtku k přednáškám, in PAVLÍKOVÁ, s. 60-61

¹¹⁴ PALOUŠ, s. 74

nesoulad s myšlením Bolzanovým nastiňují v podkapitole 1.6. pojednávající o historických okolnostech Bolzanova působení na univerzitě. Frintova kniha je nicméně, a to nejen stran Bolzana, natolik podrobována kritice, až se studijní ředitel Milo Grün rozhodne v letním semestru roku 1810-1811, povinnost přednášet podle ní zrušit. Naopak vyzývá Bolzana, aby napsal svou vlastní příručku, což se dá považovat za čin odvážný a velkorysý, projevující Bolzanovi značnou důvěru.¹¹⁵

Přednášky o povinnostech akademiků

O Bolzanově zápalu, svědčí nám *přednášky o povinnostech akademických občanů*, které sám, bez nároku na odměnu, organizuje v rámci jeho působení na filosofické fakultě. Bolzano byl přesvědčen, že akademici mají svým příkladem vést ostatní lid a právě k tomuto se je zde snaží připravit. Podle zachovaných skic usuzujeme, že tyto přednášky vedl v období mezi roky 1805-1808.¹¹⁶

„Bolzano přednášky konal z vlastního popudu, bezplatně, s vědomím někdejšího ředitele studií. Přednáší v nich o povinnostech akademiků k Bohu, k sobě samému a ke svým bližním a podával praktický návod, jak těmto povinnostem dostát.“¹¹⁷

K samotnému obsahu učení. Velmi prakticky jsou pojaty zejména úvahy o povinnostech akademika k sobě. Bolzano zde mínil pojednávat o užitečnosti vědních oborů, podat metodické návrhy ke studiu, k četbě, k samostatnému myšlení, k účelnému a plánovitému využívání času. V „četbě“ mj. varuje studenty před spisy, které odmítají katolické náboženství nebo náboženství vůbec, a před četbou románů. Mezi povinnosti k sobě, zahrnuje také povinnosti k tělu a povinnosti, které přináší vztah k vnějšímu světu.

Z bodů a hesel skici je patrné značně rigoristické stanovisko k zábavě studentů. Zábavou akademikovou, by měli být úkony související s jeho povoláním. Přísnou povinností studujících je věnovat i všechen volný čas vlastnímu vzdělání. Potřeba občasného rozptýlení, má být nalezena v prostých, přirozených zábavách, v přírodě, rodičovské a sourozenecké lásce, v přátelství.¹¹⁸

Co je opravdu pozoruhodné z pohledu pedagogického, je Bolzanova výjimečná autentičnost. Bolzano podle zásad, které studentům vštěpuje, sám také skutečně žije. To dokazuje i v jeho promluvě ke studentům, když mu roku

---

¹¹⁵ PAVLÍKOVÁ, s. 62

¹¹⁶ Tamtéž, s. 66

¹¹⁷ Tamtéž

¹¹⁸ Viz Tamtéž, s. 67-68

1808 gubernium zakazuje v přednáškách pokračovat. Nápadně nám připomíná Sokratovu obhajobu, když studentům připomíná, jak je důležité dbát zákona, a to i tehdy, když nechápeme jeho důvod. A že právě on se nyní stává tomuto příkladem a na zákaz gubernia skutečně přednášky – s lítostí – ruší.

Důvody pro ukončení Bolzanových přednášek stran gubernia, jsou zejména ty, že se Bolzanův výklad do značné míry kryje s povinnostmi každého občana monarchie, nejen akademiků, a že by tedy každý měl tyto povinnosti znát. Pravidelná docházka na další hodiny o nich pojednávající, tedy údajně zbytečně oddaluje studenty od jejich povinností.¹¹⁹

Exhorty

Samostatnou kapitolou Bolzanova pedagogického působení, jsou jeho nedělní povzbuzující promluvy, tedy exhorty. Povinnost jejich konání, byla přidružena k úřadu učitele náboženství a s tím je tedy Bolzano vykonával. Stran Bolzana se ovšem nejedná o pouhou povinnost. Exhorty mu totiž poskytují možnost veřejně přednášet své názory a naplňovat tak jeho ideál mravního reformátora společnosti. Pavlíková uvádí, že „měly neobyčejný vliv na studující mládež, a z myšlenek, které v nich Bolzano rozvíjel, vyklíčilo české bolzanovství.“¹²⁰

Jak vystihuje Loužil, o Bolzanových exhortách, a je to zcela esenciální tvrzení o jeho pedagogickém působení vůbec: „Bolzano neměl řečnický talent (byl si toho vědom); dosahoval-li nějakého úspěchu, vděčil zaň pouze obsahovému zaměření a logické propracovanosti svých promluv a hlubokému vnitřnímu zaujetí pro věc.“¹²¹

Kromě toho, že skrze exhorty předává své učení o ideální společnosti, stávají se mu také důvěrnými hovory s žáky a přáteli. Svěřuje se v nich se svými obavami i nadějemi a objevují se v nich i prvky sebereflexe – což nám potvrzuje „exhorta o exhortách“ z roku 1818, v níž pojednává o užitku exhort, který by měly přinést pravidelným návštěvníkům jeho kázání.¹²²

V jeho pojetí těchto promluv se nám velmi jasně obnažuje to, co na Bolzanovi bylo pedagogického a také to, jak svou roli a poslání pedagoga vnímá. Dle Loužila nacházíme v nich následující prvky, jež nám to osvětlují.

Skromnost člověka vědomého si omezenosti svých sil, i sebevědomí muže, jenže věřil, že našel odpovědi na řadu palčivých otázek a je odhodlán rozdělit se o ně s ostatními, i kdyby za to měl být stíhán. Nevede ho při tom ješitnost, či snad touha po slávě oblíbeného kazatele. Pozornosti svých posluchačů,

---

¹¹⁹ Viz Tamtéž, s. 69-71

¹²⁰ PAVLÍKOVÁ, s. 71

¹²¹ LOUŽIL, s. 152

¹²² LOUŽIL, s. 152

dožaduje se jen v zájmu dobré věci. Těm, kteří vytrvají, slibuje, že budou moudřejší, lepší a šťastnější než ostatní lidé jeho doby. Bolzano nevidí účinek svých exhort jen u svých posluchačů. Pevně doufá v to, že jeho žáci budou stejně jako on potírat předsudky a zlořády, hájit pravdu a dobro, odstraňovat bídu a utrpení. To vše je u něj fundováno jeho pevným přesvědčením – logicky vyvozeným –že cílem usilování Boha je, aby všichni byli šťastni.¹²³ Není pak divu, že jeho pojetí náboženství, jemuž učil, bylo označeno spíše jako „životní moudrost o tom, jak se člověk stane mravností šťastným.“¹²⁴ Zde nám ale jde, více než o obsahovou analýzu, o vyjádření Bolzanovy hluboké víry v jeho učení a ohromné odevzdanosti, kterou ve své pedagogické praxi projevuje. A snad i to je důvodem, proč zájem o jeho přednášky roste, což mimo jiné vede k přesunu exhort z největšího přednáškového sálu univerzity do Salvátorského kostela.¹²⁵

V Bolzanových promluvách je možno rozptýleně nalézt jeho etiku a výchovný program.¹²⁶ Měl-li by kdo zájem, některé z exhort přečíst, zachovala se nám jich z Bolzanova díla 237¹²⁷, některé, přeložené do češtiny, můžeme nalézt u Jaromíra Loužila v knize *Odkazy pokrokových osobností naší minulosti Bernard Bolzano*.

2.3. Dědictví Bernarda Bolzana - pedagoga

Je mnoho věcí, které nám svým působením Bernard Bolzano zanechává. V této kapitole se zaměřím na tu část jeho dědictví, týkající se pedagogiky a jejího rozvoje u nás.

Podíváme se v první řadě na to, jak se, skrz jeho učedníky, projevují Bolzanovi snahy o společenské reformy, zde konkrétně v oblasti školství. Podle Palouše to byla role nemalá, hrající roli především ve školství reformovaném, po roce 1848. Jmenuje tři, kteří jsou zároveň tvůrci nové školské organizace: Exner ve vídeňském ministerstvu školství, Krombholz jako ředitel obecných škol v Rakousku a Lev Thun jako ministr školství.¹²⁸

Jiní Bolzanovci zasazují se o reformu „národních“ škol, tak že dochází k jejich regionální samosprávě. Inspektoři Wenzig - jehož úřadem byl dozor nad obecnými školami a reálkami – a Zeithammer, mimo jiné Bolzanův

---

¹²³ Viz LOUŽIL, s. 152-153

¹²⁴ WINTER in PALOUŠ, s. 74

¹²⁵ WINTER, s. 48

¹²⁶ PAVLÍKOVÁ, s. 73

¹²⁷ Exhorta, Wikipedia, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Exhorta> [Online, cit. 11.4.2015]

¹²⁸ Viz PALOUŠ, s. 92

životopisec, spravuje gymnaziální školství. Další pak vytvářejí podmínky pro podpoření rozvoje českého školství, např. farář Vinařický, či překladatel bajek pro děti Štulc.¹²⁹

O dopadu Bolzanova učení přímo v prostorách univerzity, nalezneme zprávy v Dějinách Univerzity Karlovy, třetím svazku. V něm nacházíme, že Bolzanovo působení na stoličnické náboženské vědy ovlivňuje charakter pastorační činnosti budoucích kněží, ale i samotný charakter teologické přípravy v některých kněžských seminářích, profilovaných jeho příznivci (M. J. Fesl, F. Werner, J. Hurdálek).¹³⁰

V Dějinách zmiňuje se také přibližný počet žáků, které mohl ovlivnit. Dosah jeho učení nekončil u fakulty filosofické, na níž učil, ale prosakovalo i na fakultu teologickou, „...jeho působení ovlivňovalo teologickou fakultu nepřímou, byla zde úzká souvislost personální i prostorová - z více než 5000 Bolzanových žáků jich mnoho zvolilo po studiích filozofických studia bohoslovná.“¹³¹

Co se hmotného dědictví týče, Bolzanovi se podařilo přesvědčit rodinu Hofmannovu, že nejtrvalejší památník pro jejich zesnulou dceru Karolínu bude, když na její počest vystaví v Těchobuzích školu. Ta v Těchobuzi do té doby nebyla, takže většina lidí byla trvale negramotná. Roku 1825 byla škola skutečně postavena z věna dcery Karoliny a Hofmannovi se též zavázali k jejímu udržování. Škola sloužila svým účelům až donedávna, dnes je využívána Národním výborem.¹³²

Značného vlivu zanechává také v národních obrozencích, o tom ale bylo již pojednáno v kapitole předchozí, zabývající se historickým kontextem.

Bolzanova osobnost prosakuje v různých podobách i dnes. Tak můžeme například najít jméno Bernarda Bolzana, vepsané do fasády Národního muzea v Praze, mezi jmény ostatních mužů, kteří vytvářeli historii naší země.¹³³ Dále je po něm pojmenována prestižní cena Univerzity Karlovy. Ta se uděluje studentům „za mimořádně objemné práce s vynikajícím tvůrčím obsahem a zpravidla s interdisciplinárním tematickým přesahem.“¹³⁴

V neposlední řadě nadále slouží jako inspirace učitelů a jeho osobnost je používána, co by vzor vysoce mravního člověka, učitele a vědce. Jedním příkladem za všechny, profesor teologie Ctirad Václav Pospíšil ve své

---

¹²⁹ Viz PALOUŠ, s. 92

¹³⁰ Viz Dějiny Univerzity Karlovy, s. 36

¹³¹ Dějiny Univerzity Karlovy, s. 36

¹³² PALOUŠ, s. 96

¹³³ Dvaasedmdesát jmen české historie, <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10169539755-dvaasedmdesat-jmen-ceske-historie/209572232200018-bernard-bolzano/> [Online, cit. 11.4.2015]

¹³⁴ Karlova Univerzita, <http://www.cuni.cz/UK-381.html> [Online, cit. 11.4.2015]

přednášce uvádí, že pravidelně navštěvuje se svými studenty Bolzanův hrob na Olšanech v Praze, při příležitosti výročí jeho úmrtí.¹³⁵

2.4. Bernard Bolzano v dialogu se soudobou pedagogikou

Poslední podkapitola si klade za cíl, postavit Bolzanovo učení a příkladnou pedagogickou osobnost do dialogu s vybranými partii pedagogiky dnešní. Podíváme se na to, kam bychom mohli Bolzana pedagoga zařadit a kde u něj nalezneme ty silné stránky, jež spolupracovaly na Bolzanově učitelském úspěchu. Práce je koncipována především ve vztahu k historii i současnosti pedagogiky země České. S Bolzanem necháme tedy také promluvit její zástupkyni, již je *Bílá kniha - národní program rozvoje vzdělávání v ČR* v jejích principiálních pohledech na to, jak by dnešní pedagogika měla vypadat a kam by měla směřovat.

Bernard Bolzano, jakým byl učitelem?

Jaký tedy je Bernard Bolzano – učitel, z pohledu dnešního pojetí pedagogiky? Kam bychom ho mohli zařadit? A co na něm bylo natolik výjimečného, že dosáhl takových pedagogických úspěchů? Zkusme si na tyto otázky nyní zodpovědět.

Typologií učitelů a různých přístupů k jejich klasifikaci máme v dnešní době mnoho. Podíváme se na některá pojetí a z jejich perspektivy pak zkusíme nahlédnout na Bolzana pedagoga. Nečiním si zde nárok na detailní psychologický rozbor, spíše jen vyzdvihnout tu Bolzanovu stránku, jež je určující v jeho úspěšné pedagogické kariéře.

Dytrtová vykládá typologie učitelů následovně: „...typ podtrhuje především přítomnost vlastností (nebo jejich soubor), které jsou dominantní.”¹³⁶ V souladu s tím se podíváme na určující vlastnosti kvalitního pedagoga, viděného dnešním měřítkem, a vyjádříme, zda je můžeme vidět také u Bolzana. Výčet těchto klíčových vlastností nacházíme na příklad u Porubské a Durdiaka.¹³⁷ Ti uvádějí: „Flexibilitu učitele, extroverzi ve vztahu k okolí, suverenitu, schopnost inovace, samostatnosti, iniciativy, odolnost vůči stresu, organizační schopnosti, osobní nadšení a radost z práce, spolehlivost, empatii, citlivost, smysl pro realitu, dodržování etických standardů, schopnost sebereflexe a posouzení

---

¹³⁵ Prof. Ctirad Václav Pospíšil, Akademická duchovní správa ČVUT, <https://www.youtube.com/watch?v=ZEjtAARnqzI>, [Online, cit. 11.4.2015]

¹³⁶ DYTRTOVÁ, s. 18

¹³⁷ Viz Tamtéž

vlastní práce a příjemný zevnějšek.”¹³⁸ Jak se můžeme přesvědčit z předešlého textu této práce, je téměř jisto, že Bolzano, pokud ne všechny, tak většinu z nich, obsáhne ve svém osobnostním repertoáru. Nad jiné, vyvýšil bych potom *osobní nadšení a radost z práce, citlivost, dodržování etických standardů* a v neposlední řadě *sebereflexe*.

Často užívanou typologii máme v díle W.O.Döringa, vycházející ze všeobecné typologie osobností německého psychologa, filosofa a vysokoškolského pedagoga E. Sprangera, založené na hodnotách upřednostňovaných v životě. Ten popisuje šest základních typů osobnosti: Náboženský, Estetický, Sociální, Teoretický, Ekonomický a Mocenský.¹³⁹

Po prostudování Bolzanova díla a zdrojů, které o jeho působení vypovídají, docházíme k závěru, že v jeho pedagogické osobnosti dominuje typ *náboženský*. Charakteristika převážně odpovídá:

„*Náboženský* typ charakterizuje tendence a pocit vnitřní nevyhnutelnosti každý svůj čin a každou svou pohnutku posuzovat z hlediska víry v Boha, smyslu života, z hlediska vyšších spirituálních principů. Charakterově je spolehlivý. Je často vážný, uzavřený, bez smyslu pro humor. Nemá také mnoho smyslu pro dětskou hru. Žákům se proto nezřídka nedovede přiblížit. Jeví se jim někdy jako nudný pedant, puntičkář.”¹⁴⁰

Pokusíme se o stručný výklad. První věta o Bolzanovi platí navýsost přesně, pakliže bychom pod *vyššími spirituálními principy* viděli jeho věty o sobě a z nich plynoucí mravní zákon. Skutečně totiž vypadá, že Bolzano těmto vše podřizuje – svou pedagogickou praxi nevyjímaje.

Spolehlivost obecně, museli bychom nejspíše dokazovat celým výčtem různých situací, kdy Bolzano byl či nebyl spolehlivý. To by bylo poněkud problematické. Je ale rozdíl mezi spolehlivostí a *charakterovou spolehlivostí*, která by mohla být vykládána jako to, že se u daného člověka můžeme spolehnout na jeho hodnotovou a názorovou stabilitu. A tu můžeme u Bolzana najít též v plné míře.

O vážnosti, uzavřenosti a chybějícímu smyslu pro dětskou hru, pojednávám v podkapitole 2.3., kde hned v počátcích své kariéry, zápolí se svým „přílišným filosofováním”, druhým příkladem necht’ jsou jeho *přednášky o povinnostech akademiků*, kde se o zábavách vyjadřuje velmi střídmo.

S čím se ovšem u Bolzana ztotožnit nemůžeme, je věta, že se nedovede přiblížit svým žákům. Bolzano byl naopak ke svým žákům velmi laskavý a trpělivý. Sám sebe podrobuje přísné kritice, ve snaze nalézt a odstranit ty vady, které by byly na překážku bytí ke svým studentům vždy co nejlepším,

---

¹³⁸ Tamtéž

¹³⁹ Rudolf Kohoutek, Typy osobností učitelů, <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0912/typy-osobnosti-ucitelu> [Online, 11. 4. 2015]

¹⁴⁰ Tamtéž

nejpřívětivějším a tím jim zároveň jít vzorem. Dává jim možnost návštěvy jeho domova i mimo školní hodiny a podporuje nemajetné studenty. Tomu na důkaz několik tezí:

„Z mé strany působilo asi nejvíce, že jsem se choval spíše jako jejich přítel, než abych jim dával pocit, že jsem jejich učitelem.“¹⁴¹ nebo „Bolzano nejen že učil, žil a kázal svým studentům v době jejich studií, ale provází je i do života. Zajímá se stále o své bývalé žáky a sleduje blahovolně jejich vývoj.“¹⁴² nebo „Posledním tajemstvím jeho úspěchu jako učitele a vychovatele byla však jeho láska k žákům.“¹⁴³

Jak vidíme, Bolzano je specifickým a velmi příkladným způsobem pedagog *náboženského* typu. Skrz dobré stránky, nesené v zásadě na principu nejvyššího mravního dobra, daří se Bolzanovi s velkým úspěchem redukovat odvrácenou stránku tohoto učitelského typu, v podobě jakési „nadpozemské“ ctnosti, studentům na míle vzdálené. Tím však nechci Bolzana absolutně hájit. Skutečný přínos přísné mravní rigozity, byl by dnes minimálně diskutabilní.

Bernard Bolzano v dialogu s pedagogikou 21. století

Bolzano žil v jiné době, proto jsou některé názory, které striktně zastával, dnes již neuplatnitelné. I pro dnešní svět však mohou být některé Bolzanovy myšlenky pozoruhodné. Navíc jsou zde určité principy, které se s časem příliš nemění, a já se domnívám, že v této rovině především, může být Bolzano inspirací nadále.

Čábalová například, definuje ve své publikaci *Pedagogika* problémy pedagogiky 21. století následovně:

„Moderní pedagogika je v 21. století postavena před nelehké úkoly spojené s globálními problémy lidstva. Výchova a vzdělávání orientované na řešení těchto globálních problémů překonává hranice České republiky a je potřeba chápat výchovu a vzdělávání jako předmět pedagogiky v evropských a posléze i celosvětových dimenzích...“¹⁴⁴

Podobně nacházíme také v *Bílé knize*: „Žijeme v době prudkých a obtížně předvídatelných společenských změn, které se netýkají jen naší země. Vedle nenápadných, ale pronikavých, změn podmínek každodenního života – technických, politických, společenských i lidských – jsou tu velké procesy evropské i globální, jež nutně ovlivňují postavení i poslání vzdělávacích soustav, výchovy a veškerého učení se vzdělávacím záměrem.“¹⁴⁵

---

¹⁴¹ BOLZANO, s. 44

¹⁴² WINTER, s. 61

¹⁴³ Tamtéž

¹⁴⁴ ČABALOVÁ, *Pedagogika*, s. 21

¹⁴⁵ *Bílá kniha*, s. 13

Myslím, že Bolzanovo pojetí národnosti, vznikající u něj kombinací jeho nejvyššího mravního principu s vlastní multikulturalitou a nutností učit v prostředí česko-německých bouřlivých vztahů, by nyní k těmto problémům mělo co říci. Bolzanem pojatá národnost jeví se jako soužití občanů žijících časem a prostorem „vedle sebe“ a především pak, v duchu nejvyššího mravního zákona, spolupracující na *společném* blahu. Na národnosti, řeči či společné historii u něj důraz neleží.¹⁴⁶ Hledání společného mravního zákona, který bude fundován z jakési společné, všemi uznávané podstaty, je další poměrně zásadní věcí, pakliže by bylo naším zájmem fungování světa na globální úrovni a zároveň bez fatálních konfliktů, plynoucích z naprosto odlišných pojetí základů morálky. O jejich důležitosti informuje nás opět *Bílá kniha*: „Čím více možností se člověku nabízí, tím víc záleží na jeho vlastních mravních a lidských kvalitách, aby si z nich dokázal dobře vybrat.“¹⁴⁷ I kdybychom Bolzanovo utilitaristické pojetí nepojali za to nejsprávnější, minimálně vidíme, že i on si uvědomuje důležitost jednotné morálky, ba co více, stává se pro něj ústředním bodem.

Rozeberme si dále tuto tezi *Bílé knihy* v kontextu s pedagogikou a myšlením Bernarda Bolzana: „K člověku jako individuu zaměřený, kulturně a duchovně podmíněný, celoživotně pojatý a na principu znalostí vybudovaný koncept vzdělávání nás pak vede k závěru, že vzdělávání či učení se vzdělávacím záměrem je cestou i nástrojem rozvoje lidské osobnosti a jeho hodnotu nelze jednostranně odvozovat pouze z ekonomických či jiných účelů nebo chápat úzce pragmaticky“¹⁴⁸

Zde vidíme určitou shodu s Bolzanovým osvícenským pojetím vzdělávání, kdy společně s mírou poznání, roste ruku v ruce schopnost určit, které volby jsou pro nás lepší a ty pak dále zajišťují oblažování naše i celé společnosti. Stranou teď ponechávám Bolzanovo problematické pojetí náboženství, kterého se dá taktéž chopit v tomto duchu, tedy poznáním a rozumem. Co je však rozdílné, je cíl tohoto snažení. Bolzanovi je jím více společnost, nežli člověk „nepřispívá-li kdo druhým, pak ať raději nežije!“¹⁴⁹ V *Bílé knize* naopak vnímáme důraz na hodnotu jednotlivce. Na tomto příkladu se zdá být dobře viditelný posun smýšlení od pre-totalitního k post-totalitnímu, odrážejících se i v praxi pedagogické.

---

¹⁴⁶ Viz PALOUŠ, 83-86

¹⁴⁷ *Bílá kniha*, s. 13

¹⁴⁸ *Bílá kniha*, s. 14

¹⁴⁹ PALOUŠ, s. 73

Závěr

Cílem práce bylo poukázat na přínos Bernarda Bolzana pro výchovu a vzdělávání. Kdybych tento přínos tedy měl vyjádřit závěrem – v několika větách, řeč by se nejspíše nemohla pohybovat v rovině velkých pedagogických objevů, jakými by byly nové pedagogické systémy či metodologie. Se svým skrovným zdravím i majetkem také nemohl sloužit jako vzor pozemského blahobytu. Ani jeho řečnické schopnosti nedosahovaly, jak sám zmiňuje, žádných závratných výšin. Stejně tak bychom se mohli ptát, zda jeho výuka, namnoze velmi přísná a mravokárná, mohla by sama o sobě dosahovat takových pozitivních ohlasů.

V čem tedy skutečně spočívá základní kámen a přínos Bolzanova pedagogického působení, které ve velkém vzbuzuje úctu a inspiruje studenty, nejen jeho generace a kterým se, minimálně na rovině principů, můžeme inspirovat dodnes?

Na základě analýzy některých primárních, ale, především, sekundárních zdrojů, dospěl jsem k závěru, že to, co mělo a má skutečný význam v rovině pedagogické, je Bolzanova výjimečně příkladná pedagogická osobnost. Pakliže bych se měl vyjádřit jednoslovně, řeknu, že jde v první řadě o jeho ohromnou autenticitu.

Bolzano neučí nic, čemu by sám nepodřizoval svůj vlastní život. Jeho výchovné a vzdělávací poslání je pro něj vším, a položil by pro ně s nejvyšší pravděpodobností i vlastní chatrný život, nebyl-li by z náboženské stolice sesazen. Jeho oddanost pravdám, které učí i ve chvílích, kdy jsou namířeny proti němu, z něj opravdu činí český ekvivalent Sokrata.

Bolzano byl svému nejvyššímu mravnímu zákonu bezmezně oddán. Přesvědčení, že jeho šíření jest tou nejlepší možnou cestou k všelidské blaženosti – a tedy k plnění božího záměru, přispívá u něj k mobilizaci všech sil, které se v tomto duchu trpělivě snaží, přímo či nepřímo, pomáhat lidstvu v jejím dosažení.

Bolzano jest skutečným učitelem na plný úvazek a je opravdu pozoruhodné sledovat, jak u něj vize lepšího světa a silná víra v její realizaci, dovede způsobit i nápravu určitých osobnostních nedokonalostí. Však si sám stěžuje na falešný stud a často také na vlastní prudkost. Přesto, za pomoci vlastní sebereflexe a silné vůle, dokáže tyto podříditi svému cíli, takže je o něm

povšečně svědčeno, jako o nadmíru přívětivém, pozorném a obětavém člověku.

Jak plyne ze slov, které zde o Bolzanovi píše, zaměřil jsem se, z poměrně široce položeného obecného významu pro výchovu a vzdělávání, na analýzu myšlenkových proudů, v jejichž kontextu se nalézal a dále pak především na to, jak tyto proudy působí v něm samotném a pomáhají tak vytvářet pozoruhodný filosofický a motivační podklad k jeho působení pedagogickému, případně, jak na hlubší rovině sám vnímá – působení sociálně reformátorskému.

To, že Bolzano v podstatě *nevěří* nýbrž *ví*, je dle mého soudu jedním z důvodů jeho neochvějnosti i v poměrně velmi složitých životních situacích. Jeho pojetí *pravd o sobě* skutečně vyznívá tak, jako by sám držel absolutní pravdu. Každou ostatní činnost od této odvozuje, což tvoří nepochybně ohromnou výhodu, mj. na poli sebedůvěry a cílevědomosti, ať už by konkrétní činnost směřovala do jakékoliv oblasti. Však víme z historie, jak daleko to dovedli dotáhnout lidé, neochvějně přesvědčení o své pravdě. Bohužel to nebyly vždy pozitivní případy.

Jsem přesvědčen, že by bylo zajímavé, zaměřit se ještě poněkud hlouběji na oblast Bolzanovy utopické vize a lépe tak prozkoumat „budovu“ jeho myšlení. Takováto komplexní vize lepšího světa, může skutečně fungovat jako silná motivace nejen k pedagogickému působení. Proto bych rád, pokud tomu okolnosti dopřejí, věnoval svou diplomovou práci vybraným utopiím, podrobil je etické analýze a sledoval, jak se projevovaly skrz své nositele směrem do světa.

U Bolzana konkrétně, by tento bližší rozbor možná pomohl říci, nakolik to byla skutečně v praxi realizovaná myšlenka *nejvyššího mravního zákona*, která skrze Bolzana působila pro mnohé příkladem a na kolik se jednalo o jiné složky jeho osobnosti, z nichž některé mohou být, možná, nepřenositelné. To by mohlo pomoci opět zpětně v oblasti pedagogické, neboť, pokud by výlučnou zásluhu na vysoce mravní osobnosti Bernarda Bolzana s její schopností předávat toto dále, měly skutečně *pravdy o sobě* a *nejvyšší mravní zákon* a z nich vyplývající idea utopického světa, stalo by se jedním z podstatných cílů výchovy – nechat důkladně nahlédnout a vstřebat žákům právě takovouto vizi.

Seznam literatury

Tištěné

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filozofie*. 2. Vydání. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-804-X

BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981.

ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. 1. Vydání. Praha: Portalpublishing, 2011. ISBN 978-80-247-2993-0

Dějiny Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Editor Jan Havránek. Praha: Karolinum, 1997, 390 s. ISBN 80-7184-320-2.

DYTRTOVÁ, Radmila a Marie KRHUTOVÁ. *Učitel: příprava na profesi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 121 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2863-6.

KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2429-4.

LOUŽIL, Jaromír. *Odkazy pokrokových osobností naší minulosti: Bernard Bolzano*. 1. Vydání. Praha: Melantrich, 1978. ISBN 32-033-78-02-4

MAREŠ, Milan. *Příběhy matematiky: stručná historie královny věd*. 2., rev. vyd. Příbram: Pistorius& Olšanská, 2011, 334 s. ISBN 978-80-87053-64-5.

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bílá kniha. Praha: Tauris, 2001, 98 s. ISBN 80-211-0372-8.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Praha: Paseka, 1996-2003, 28 sv. ISBN 80-7203-007-8.

PALOUŠ, Radim. *Česká zkušenost*. 2. Vydání. Praha: Academia, 1994.1994. ISBN 80-200-0494-7

PAVLÍKOVÁ, Marie. *Bolzanovo působení na pražské univerzitě*. 1. Vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1985.

SKALICKÝ, Karel a kol. *STUDIE IV-V/1981, číslo 76-77*. Řím: Křesťanská akademie, 1981.

WINTER, Eduard. *Bernard Bolzano a jeho kruh*. Brno: Akord, 1935.

Elektronické

Akademie věd,
http://www.cas.cz/o_avcr/historie/kralovska_ceska_spolecnost_nauk.html,
[Online, cit. 20.4.2015]

B. BOLZANO, O nejlepším státě. <http://www.databazeknih.cz/knihy/o-nejlepsim-state-82321> [Online, 22. 4. 2015]

Dvaasedmdesát jmen české historie,
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10169539755-dvaasedmdesat-jmen-ceske-historie/209572232200018-bernard-bolzano/> [Online, cit. 11.4.2015]

Exhorta, Wikipedia, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Exhorta> [Online, cit. 11.4.2015]

Karlova Univerzita, <http://www.cuni.cz/UK-381.html> [Online, cit. 11.4.2015]

Kohoutek Rudolf, Typy osobností učitelů,
<http://rudolfkohoutek.blog.cz/0912/typy-osobnosti-ucitelu> [Online, 11. 4. 2015]

Prof. Ctirad Václav Pospíšil, Akademická duchovní správa ČVUT,
<https://www.youtube.com/watch?v=ZEjtAARnqzI>, [Online, cit. 11.4.2015]

Osvícenství, Wikipedia,
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Osv%C3%ADcenstv%C3%AD> [Online, cit. 9. 4.2015]